

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินการวิจัยเรื่อง ศฤงคารรสในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบความคิดและแนวทางสำหรับการวิเคราะห์ศฤงคารรสที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีซึ่งทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ จินตนาการและความรู้สึกคล้อยตามวรรณคดีเรื่องนั้นๆ ดังนี้

1. วรรณคดี
 - 1.1 ความหมายของวรรณกรรมและวรรณคดี
 - 1.2 ลักษณะเด่นของวรรณคดี
2. พระอภัยมณี
 - 2.1 ผู้แต่ง
 - 2.2 เรื่องย่อ
3. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์วรรณคดี
 - 3.1 การวิจารณ์วรรณกรรม วรรณคดี
 - 3.2 การพิจารณาความงามของวรรณกรรม วรรณคดี
 - 3.3 ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจารณ์วรรณคดี
 - 3.3.1 ทฤษฎีรสวรรณคดีสันสกฤตและบาลี
 - 3.3.2 ความหมายและความสำคัญของศฤงคารรส
 - 3.4 การอ่านวิเคราะห์
 - 3.4.1 ความหมายของการอ่านวิเคราะห์
 - 3.4.2 ความสำคัญและประโยชน์ของการอ่านวิเคราะห์
 - 3.4.3 การอ่านเชิงวิเคราะห์ในชั้นต่าง ๆ

4. ความรัก

4.1 ความหมายและแง่มุมต่างๆของความรัก

4.2 องค์ประกอบของความรัก

4.3 รูปแบบของความรัก

4.4 ประเภทของความรัก

4.5 ระยะของความรัก

4.6 ความรักในพระพุทธศาสนา

4.7 ความสำคัญของความรัก

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วรรณคดี

ความหมายของวรรณกรรมและวรรณคดี

วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนที่แต่งขึ้นหรืองานศิลปะ ที่เป็นผลงานอันเกิดจากการคิด และจินตนาการ แล้วเรียบเรียง นำมาบอกเล่า บันทึก ขับร้อง หรือสื่อออกมาด้วยกลวิธีต่างๆ โดยทั่วไป แล้ว จะแบ่งวรรณกรรมเป็น 2 ประเภท คือ วรรณกรรมลายลักษณ์ คือวรรณกรรมที่บันทึกเป็นตัวหนังสือ และวรรณกรรมมุขปาฐะ อันได้แก่วรรณกรรมที่เล่าด้วยปาก ไม่ได้จดบันทึก ด้วยเหตุนี้ วรรณกรรมจึงมีความหมายครอบคลุมกว้าง ถึงประวัติ นิทาน ตำนาน เรื่องเล่า ขำขัน เรื่องสั้น นวนิยาย บทเพลง คำคม เป็นต้น วรรณกรรมเป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารเรื่องราวให้เข้าใจระหว่างมนุษย์ ภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดค้น และสร้างสรรค์เพื่อใช้สื่อความหมาย เรื่องราวต่าง ๆ ภาษาที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารได้แก่ ภาษาพูด โดยการใช้เสียง ภาษาเขียน โดยการใช้ตัวอักษร ตัวเลข สัญลักษณ์ และภาพ ภาษาท่าทาง โดยการใช้กิริยาท่าทาง หรือประกอบ วัสดุอย่างอื่น

ความงามหรือศิลปะในการใช้ภาษาขึ้นอยู่กับ การใช้ภาษาให้ถูกต้อง ชัดเจน และ เหมาะสม กับเวลา โอกาส และบุคคล นอกจากนี้ ภาษาแต่ละภาษายังสามารถปรุงแต่ง ให้เกิดความเหมาะสม ไพเราะ หรือสวยงามได้ นอกจากนี้ ยังมีการบัญญัติคำราชาศัพท์ คำสุภาพ ขึ้นมาใช้ได้อย่างเหมาะสม แสดงให้เห็นวัฒนธรรมที่เป็นเลิศทางการใช้ภาษาที่ควรดำรงและยึดถือต่อไป

ผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรม เรียกว่า นักเขียน นักประพันธ์ หรือ กวี (Writer or Poet) วรรณกรรมไทย แบ่งออกได้ 2 ชนิด คือ

1. ร้อยแก้ว เป็นข้อความเรียงที่แสดงเนื้อหา เรื่องราวต่าง ๆ
2. ร้อยกรอง เป็นข้อความที่มีการใช้คำที่สัมผัส คล้องจอง ทำให้สัมผัสได้ถึงความงาม

ของภาษาไทย ร้อยกรองมีหลายแบบ คือ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย

คำว่า "วรรณคดี" ตามตัวอักษร หมายความว่า "แนวทางแห่งหนังสือ" คำว่าวรรณคดี เป็นคำสมาส ประกอบด้วยคำ "วรรณ" จาการากศัพท์สันสกฤต วรรณ แปลว่า หนังสือ กับคำว่า "คดี"

จาการากศัพท์บาลี คติ แปลว่า การดำเนิน การไป ความเป็นไป แบบกว้าง ทาง ลักษณะ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2539 : 754) ให้ความหมายว่า หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี

สิทธา พินิจวุฒล , รื่นฤทัย สัจจพันธ์ และเสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (2524 : 1) อธิบายเพิ่มเติมความหมายของวรรณคดีที่เป็นหนังสือแต่งดี นั้นได้แก่ บทประพันธ์ทุกชนิดที่ผู้แต่งมีวิธีเขียนที่ดีมีศิลปะ ก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่านสร้างความสนุกเพลิดเพลินให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านมีมโนภาพไปตามจินตนาการของผู้แต่ง เราให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจไปตามความรู้สึกของผู้แต่ง บางครั้งผู้แต่งจะสอดแทรกความรู้และทัศนคติในเรื่องต่าง ๆ ลงในงานวรรณคดี แต่ก็มีได้หมายความว่าผู้แต่งมุ่งให้ความรู้หรือมุ่งสอนปรัชญาศีลธรรม หรือเรื่องของชีวิต ทั้งนี้เพราะวรรณคดีไม่ใช่ตำรา ซึ่งมุ่งสอนความรู้เป็นสำคัญ ถ้าตำราเล่มใดมีลักษณะเป็นวรรณคดีก็จะได้รับการยกย่อง เช่น ไตรภูมิพระร่วง ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น วรรณคดีเป็นที่รวมความรู้สึคนึกคิด ความรอบรู้ ความฉลาด และสติปัญญาอันลึกซึ้ง คนที่อ่านวรรณคดีก็จะได้รับถ่ายทอดความฉลาดรอบรู้ไปด้วย

ชลธิรา กลัดอยู่ (อ้างถึงใน สนิท ตั้งทวี, 2528 : 1) อธิบายว่า วรรณคดี มีความหมายที่ใช้กันทั่วไปสองประการ คือ ความหมายประการแรกได้แก่ หนังสือที่เรียบเรียงออกมาเป็นตัวหนังสือ หรือนัยหนึ่งหมายถึงหนังสือทั่วไปนั่นเอง แต่มีเงาความหมายว่าเป็นหนังสือเก่าถือเป็นมรดกที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ส่วนความหมายที่สอง มีความหมายคล้ายคลึงกับคำ "กวีนิพนธ์" คือถือว่าเป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องแล้วจากกลุ่มคนที่นับว่าเป็นคนชั้นนำในวงการหนังสือ มีความหมายลึกลงไปอีกว่ามีคุณค่าสูงส่งเข้าขั้นวรรณศิลป์ ถือเป็นแบบอย่างที่ยกย่องเชิดชูกันไป

เจือ สตะเวทิน (2514 : 8) กล่าวว่า วรรณคดี คือหนังสือหรือบันทึกความคิดที่ดีที่สุดด้วย
ท่วงทำนองเขียน (Style) ที่ประณีตบรรจงครบองค์แห่งศิลปะของการเขียน สามารถคลอใจให้ผู้อ่านผู้ฟัง
เกิดความปีติเพลิดเพลิน มีความรู้สึกร่วมกับผู้แต่ง เห็นจริงเห็นจังกับผู้แต่ง เรียกกันเป็นสามัญว่า
มีความสะเทือนอารมณ์ ทั้งต้องประกอบไปด้วยคุณค่าสาระอีกด้วย

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2519 : 5) อธิบายว่า บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดี คือ บทประพันธ์ที่
มุ่งให้ความเพลิดเพลินให้เกิดความสำนึกคิด (Imagination) และอารมณ์ต่างๆ ตามผู้เขียน นอกจากนี้
บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดีจะต้องมีรูปศิลปะ (Form) และรูปศิลปะนี้เองที่ทำให้วรรณคดีมีความงาม

สุภชัย รัตนโกมุท และสะอาด อินทรสาติ (2518 : 2) กล่าวว่า วรรณคดีคือหนังสือแต่งดี
ได้รับยกย่องจากผู้อ่านหลายๆ คนเห็นพ้องต้องกันว่าแต่งดี จะเป็น "ร้อยแก้ว" เช่น สามก๊ก ฉบับของ
เจ้าพระยาพระคลัง (หน) หรือจะเป็น "ร้อยกรอง" เช่น ลิลิตพระลอ หรือบทละครเรื่องอิเหนา ของ
รัชกาลที่ 2 ก็ได้ พร้อมกับอธิบายเพิ่มเติมว่า วรรณคดีเป็นนามธรรมที่ใช้เรียกศิลปะอย่างหนึ่ง ซึ่งมี
วิวัฒนาการมาแต่อักษรศาสตร์ กวีได้ใช้ความสามารถจินตนาการเรื่องนั้น ๆ ขึ้น เช่น จัตุรกรคำ เสียงคำ
ให้ได้ความหมาย เกิดอารมณ์เกิดสุนทรียะ เมื่อได้อ่านเรื่องแล้วรู้สึกเพลิดเพลินเกิดอารมณ์คล้อยตาม
ท้องเรื่อง ส่งเสริมความรู้ มีสำนวนโวหารงดงาม ไพเราะ งดงาม จูงใจให้เกิดความซาบซึ้ง
เพราะใช้คำได้เหมาะกับโอกาสเหตุการณ์ เป็นต้น

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (2506 : 3) ทรงให้คำจำกัดความของ
วรรณคดีไว้ว่า "วรรณคดีโดยแท้ เป็นศิลปกรรมหรือสิ่งสุนทร ซึ่งนักประพันธ์มีความรู้สึกนึกคิดอย่าง
ใดแล้ว ก็ระบายภาพให้ผู้อ่านได้ชมความงามตามที่นักประพันธ์รู้สึกนึกคิดไว้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ
การให้ความหมาย ของ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2517 : 190) ที่กล่าวว่า งานประพันธ์ที่ได้รับ
การยกย่องว่าเป็นวรรณคดี มักจะได้รับการยกย่องในทางความงามและทางความคิดด้วย

พระยาอนุมานราชชน (2515 : 8) ให้ความหมายว่า วรรณคดีในความหมายอีกนัยหนึ่ง
หมายถึงบทประพันธ์ซึ่งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้อ่านผู้ฟัง
กล่าวคือ วรรณคดีมีวรรณศิลป์

วิลเลียม เจ. ลอง (William J Long, 1964 : 3) กล่าวว่า วรรณคดี ในความหมายกว้าง ๆ
หมายถึงการจดบันทึกของเผ่าพันธุ์ ซึ่งรวมเอาประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ บทกวีและข้อเขียนแบบ
นวนิยายของเผ่าพันธุ์นั้น ๆ ในความหมายแคบ วรรณคดี คือการบันทึกชีวิตแบบมีศิลป์ สรุปลแล้ว
วรรณคดี หมายถึง การแสดงออกซึ่งชีวิตในลักษณะข้อเท็จจริงและความสวยงาม วรรณคดีเป็นบันทึก

ชีวิต ความคิด อารมณ์ และแรงคล้อยของมนุษยชาติ วรรณคดีคือประวัติศาสตร์ทางวิญญาณของมนุษย์ (พระมหากุเทพ ไสกกระจำ, 2521 : 8)

อาร์โนลด์ เบนเน็ตต์ (Arnold Bennett, อ้างถึงใน สิทธา พินิจภูวล, 2515 : 5) อธิบายว่า วรรณคดีคือ การแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึกซาบซึ้งตรึงใจของกวี อันเกิดจากการสัมผัสกับสิ่งจับใจของชีวิต

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า วรรณคดี ก็คือ หนังสือหรืองานเขียนที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีความงามด้านภาษา การใช้คำ มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์ และมีเนื้อหาที่ดีสามารถโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านให้เกิดความเพลิดเพลิน ความสำนึกคิดและอารมณ์ต่าง ๆ ตามผู้เขียน และเพื่อให้เข้าใจความหมายของวรรณคดีให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วรรณคดี เป็นวรรณกรรมที่wmiy[ยกย่องว่าเขียนดี มีคุณค่า สามารถทำให้อ่านเกิดอารมณ์ สะเทือนใจ มีความคิดเป็นแบบแผน ใช้ภาษาที่ไพเราะ เหมาะแก่การให้ประชาชนได้รับรู้ เพราะสามารถยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น รู้ว่าอะไรควรหรือไม่ควร

วรรณคดีแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วรรณคดีมุขปาฐะ คือ วรรณคดี แบบที่เล่ากันมาปากต่อปาก ไม่ได้บันทึกไว้ เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น เพลงพื้นบ้าน นิทานชาวบ้าน บทร้องเล่น
2. วรรณคดีราชสำนัก หรือ วรรณคดีลายลักษณ์ เช่น ไตรภูมิพระร่วง พระอภัยมณี อิเหนา ลิลิตตะเลงพ่าย

งานเขียนในสมัยใดสมัยหนึ่ง งานประพันธ์ที่ได้รับการยกย่องจากนักวิจารณ์ และผู้อ่านทั่วไป สำหรับในภาษาไทย วรรณคดี ปรากฏครั้งแรกในพระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร โดยมีความหมายคือ หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี นั่นคือมีการใช้ภาษาอย่างดี มีศิลปะการแต่งที่ยอดเยี่ยมทั้งด้านศิลปะการใช้คำ ศิลปะการใช้โวหารและถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ และภาษานั้นให้ความหมายชัดเจน ทำให้เกิดการโน้มน้าวอารมณ์ผู้อ่านให้คล้อยตามไปด้วย กล่าวคือ เมื่อผู้อ่าน ๆ แล้วทำให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้ง ตื่นเต้นดื่มด่ำ หนังสือเล่มใดอ่านแล้วไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่ซาบซึ้งตรึงใจและทำให้น่าเบื่อถือว่าไม่ใช่วรรณคดี หนังสือที่ทำให้เกิดความรู้สึกดื่มด่ำดังกล่าวนี้ จะต้องเป็นความรู้สึกฝ่ายสูง คือ ทำให้เกิดอารมณ์ความนึกคิดในทางที่ดีงาม ไม่ชักจูงในทางที่ไม่ดี การศึกษาวรรณคดีโดยวิเคราะห์ตามเนื้อหาและลักษณะคำประพันธ์ สามารถแบ่งได้เป็นประเภทต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. วรรณคดีคำสอน
2. วรรณคดีศาสนา

3. วรรณคดีนิทาน
4. วรรณคดีลิลิต
5. วรรณคดีนิราศ
6. วรรณคดีเสภา
7. วรรณคดีบทละคร
8. วรรณคดีเพลงยาว
9. วรรณคดีคำฉันท์
10. วรรณคดีขอพระเกียรติ
11. วรรณคดีคำหลวง
12. วรรณคดีปลุกใจ

ลักษณะเด่นของวรรณคดีไทย

นับจากศักราชหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นต้นมา มีการแต่งวรรณกรรมไทยต่อเนื่องกันมาไม่ขาดสาย วรรณกรรมที่แต่งกันมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ล้วนเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาแบบไทย กล่าวคือมีกระบวนการคิด กระบวนการแต่งเรื่องเป็นแบบไทยโดยที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก

วรรณกรรมไทยนับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาจะปรากฏอิทธิพลของชาติตะวันตกอยู่ด้วย ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เราใช้คำ “วรรณคดี” ในความหมายว่า หนังสือเก่าที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีมีวรรณศิลป์ มีคุณค่า ใช้เป็นแบบอย่างหรือแบบแผนได้ เช่นบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดแห่งบทละครร่ำ พระอภัยมณีของสุนทรภู่ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดของนิทานคำกลอน เป็นต้น หนังสือเหล่านี้คนไทยได้อ่านเล่าและศึกษาสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนเป็นเสมือนทรัพย์มรดกสำคัญของคนทั้งชาติ บางคนจึงเรียกวรรณคดีเหล่านี้ว่าเป็น “วรรณคดีมรดก”

วรรณคดีไทยเป็นหนังสือคู่บ้านคู่เมืองที่คนไทยทุกคนควรรู้จัก และควรอ่านเพื่อให้เข้าใจรากเหง้าวัฒนธรรมของเรา เนื่องจากวรรณคดีไทยสะท้อนให้เห็นลักษณะความเป็นไทยแบบเดิม ที่สืบเนื่องกันมานานนับศตวรรษ การรู้จักรากที่มาของวัฒนธรรมไทยจะทำให้เราได้ใคร่ครองตรวจสอบข้อดี ข้อเสียของวัฒนธรรมเดิม เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขอันจะทำให้สามารถสืบทอดความเป็นไทยต่อไปได้อย่างเหมาะสมและอย่างภาคภูมิใจ

ลักษณะเด่นของวรรณคดีไทย จำแนกเป็นข้อๆ ได้ ดังนี้

1. นิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองมากกว่าร้อยแก้ว วรรณคดีร้อยแก้วเพิ่งเริ่มมานิยมในสมัยรัชกาลที่ 4 ก่อนหน้านั้นถือว่านักปราชญ์และลูกผู้ดีมีตระกูลที่เตรียมตัวจะเข้ารับราชการต้องเรียนรู้วิธีแต่งคำประพันธ์ด้วย ดังข้อความใน เพลงยาวกลอนสุภาพเรื่องพระราชปรารภ ว่า

ด้วยก่อนเก่าเหล่าลูกตระกูลปราชญ์ ทั้งเชื้อชาติชนผู้ดีมียศศักดิ์
ย่อมหัดฝึกศึกษาข้างอาลักษณ์ ล้วนรู้หลักพากย์พจน์กลบทกลอน
(พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)

การแต่งหนังสือหรือการแต่งวรรณคดีจึงนิยมแต่งเป็นบทกลอน ลักษณะภาษาภาพยักกลอนที่มีสัมผัสคล้องจองสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่ชอบพูดจาคล้องจองกันทำให้เกิดจังหวะของเสียง จังหวะของคำ แม้ภาษาพูดก็มีลีลาเป็นร้อยกรองแบบง่ายๆ เช่น

หม้อข้าวหม้อแกง ข้าวยากหมากแพง ขนมนมเนย
ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว
ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน
ความว้าวยังไม้ทันหาย ความควายเข้ามาแทรก

เมื่อกวีเลือกสรรถ้อยคำแล้วนำมาเรียบเรียงด้วยกลวิธีอันประณีตตามรูปแบบของลักษณะคำประพันธ์แต่ละชนิด ได้แก่ กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ก็ยังทำให้ความไพเราะของภาษามีมากยิ่งขึ้น

2. เน้นความประณีตของคำและสำนวนโวหาร ภาษาที่ใช้ในวรรณคดีไม่เหมือนภาษาพูดทั่วไป กล่าวคือ เป็นภาษาที่มีการเลือกใช้ถ้อยคำตกแต่งถ้อยคำให้ไพเราะ มีการสร้างคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันที่เรียกว่า คำไวพจน์ โดยใช้รูปศัพท์ต่างๆ กัน เพื่อมิให้เกิดความเบื่อหน่ายจำเจ เช่น

ใช้คำว่า ปีกษา ปิกษี สกฤษา สกฤษี ทวิข แทนคำว่า “นก”

ใช้คำว่า ญูญชร คช ไอยรา หัตถิ กริ แทนคำว่า “ช้าง”

นอกจากนั้นยังมีการใช้ภาษาสัญลักษณ์ เช่น ใช้คำ ดวงจันทร์ บุปผา มาลี เขาวมาลย์ แทนคำว่า “ผู้หญิง” เป็นต้น

การที่กวีไทยมุ่งเน้นความงาม ความไพเราะของคำทำให้กวีนิยมเล่นคำ เล่นสัมผัส เช่น
นิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ บทนี้เล่นเสียง /ร/ และ /ว/ ดังตัวอย่าง

ป่าแสมแลเห็นอยู่ริ้วริ้ว ให้หิวหิววาววับฤทัยไหว
จะหลบหลีกเข้าฝั่งก็ยังไกล คลื่นก็ใหญ่โยนเรือเหลือกำลัง

นอกจากนี้กวีไทยยังมุ่งแสดงฝีมือในการสร้างสำนวนโวหารเปรียบเทียบโดยการใช้องาพจน์เพื่อสื่อภาพในจินตนาการ ซึ่งให้ความรู้สึกลึกซึ้งกว่าภาพปกติที่ตาเห็น เช่น กวีเห็นต้นลำพู
ริมน้ำมีฝูงหิ่งห้อยจับอยู่ดูสวยงาม แสงแวววาวของหิ่งห้อยโยนให้กวีคิดถึงแหวนที่นิ้วก้อยของนางผู้เป็น
ที่รักดังความว่า

ลำพูรายชายเลนดูเอนโอน วาโยนยอดระย้าริมสาคร
หิ่งห้อยจับวับวามอร่ามเหลือือง ดูรุ่งเรืองรายจรัสประภัสสร
เหมือนแหวนก้อยพรอยพรายเมื่อกรายกร ยังอาวรณ์แหวนประดับด้วยหัลลดา
(นิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่)

3. เน้นการแสดงความรู้สึกที่สะท้อนอารมณ์จากการรำพันความรู้สึก ตัวละครในเรื่องจะ
รำพันความรู้สึกต่างๆ เช่น รัก เศร้า โกรธ ฯลฯ เป็นคำกลอนหลายคำกลอน ดังตัวอย่างอิเหนาคร่ำครวญ
ถึงนางบุษบาที่ถูกกลืนหายไป ดังนี้

เมื่อนั้น	พระสุริยวงศ์อัญญแดหวา
พินองค์แล้วทรงโศกา	โอ้แก้วเววตาของเรียมเอ๋ย
ปานจะนี้จะอยู่แห่งใด	ทำไฉนจึงจะรู้จะอกเอ๋ย
ฤาเทวาพาน้องไปชมเขย	ใครเลยจะบอกเหตุร้ายดี
สองกรพระค่อนอุราว่า	ชะรอยเวรกรรมของพี่
ได้สมน้องแต่สองราตรี	ฤาจึงมารศรึมาจากไป
พระยี่งเศร่าสร้อยละห้อยหา	จะสร่งเสวยโภชนาก็หาไม่
แต่ครวญคร่ำกำสรดระทดใจ	สะอื้นให้โศกาจาบัลย์

(อิเหนา สำนวนรัชกาลที่ 2)

ในงานประพันธ์ประเภทนิราศกวีถ่ายทอดความรู้สึกสะเทือนใจได้เต็มที่ กวีมักพรรณนาธรรมชาติไปตามอารมณ์ของตน ธรรมชาติจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญในการถ่ายทอดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ของกวี ในผลงานประเภทนี้จึงมักเน้นความรู้สึกมากกว่าภาพที่เห็นได้ด้วยตาตั้งตัวอย่างบทชมปลา กวีเห็นตัวปลาจริง แต่กวียกขึ้นมาพรรณนาเฉพาะลักษณะที่ทำให้จิตประหวัดไปถึงคนรักเท่านั้น

พิศพรรณปลาว่ายเคล้า คิดถึงเจ้าเศร้าอารมณ์

มัศยาขังรู้ชม

สมสาใจไม่พามา

นวลจันทร์เป็นนวลจริง

เจ้างามพริ้งยิ่งนวลปลา

คางเบือนเบือนหน้ามา

ไม่งามเท่าเจ้าเบือนชาย

เพียนทองงามดังทอง

ไม่เหมือนน้องห่มคาดพราย

กระแหแห่หางชาย

ดังสายสวาสค์คลาดจากสม

(ภาพย์เห่เรือ ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรหรือเจ้าฟ้ากุ้ง)

การที่กวีไทยเน้นอารมณ์มากกว่าแนวคิดทำให้วรรณคดีไทยไม่นิยมเสนอปัญหาหรือเสนอเนื้อหาที่มุ่งแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือมุ่งแสดงความคิดเห็นขัดแย้ง

4. มีขนบการแต่งอย่างหนึ่งคือ มีวิธีแต่งที่นิยมปฏิบัติแนวกวักกันมาแต่โบราณ ได้แก่ ขึ้นต้นเรื่องด้วยการกล่าวคำไหว้ครู คือ ไหว้เทวดา ไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ครูบาอาจารย์ สรรเสริญพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ หรือกล่าวชมบ้านเมือง ดังตัวอย่างร่ายน่านิราศนรินทร์ ที่ว่า

ศรีสิทธิพิศาลภพ

เลอหาลาลบล่มสวรรค์

จรรโลงโลกกว่ากว้าง

แผ่นแผ่นผางเมืองเมรุ

ศรีอยุธยาเอนทร์แย้มฟ้า

แจกแสงจ้าเจดจันทร์

เพียรพิพรรณผ่องด้าว

ขุนหาญห้าวแห่นบาท

สระทุกขราษฎร์รอนเลื่อน

สายเศิกเหลี่ยนล่งหล้า

ราญราบหน้าเถริน

เจ้าชูชวอินขอบดัว

คอบค้อมหัวไหว้ละล้า

ทุกไท่นาวมาลัยน้อม

ขอออกอ้อนมาอ่อน

ผ่อนแผ่นดินให้ผาย

ขยายแผ่นฟ้าให้แผ้ว

เลี้ยงทเกล้าให้กล้า

พระยศให้เทิดฟ้าเฟื่องฟุ้งทศรรมท่านเฮ

รายบพนี้ขึ้นต้นด้วยการกล่าวชมเมือง คือ กรุงเทพฯ ว่า สวยงามราวกับเมืองสวรรค์ พร้อมกันนั้นก็กล่าวยกย่องพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ที่สามารถขยายอาณาจักรให้กว้างขวาง และเป็นที่เกรงขามของเพื่อนบ้านอันทำให้ประชาชนอยู่อย่างสงบสุขได้ จะเห็นได้ว่า กวีแต่งขึ้นด้วยอารมณ์ความรู้สึกรักและภูมิใจในชาติของตนเป็นอย่างยิ่ง

วรรณคดีไทยหลายเรื่องมักบอกชื่อผู้แต่งและจุดประสงค์ในการแต่ง ดังตัวอย่างจาก กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง ของ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรหรือเจ้าฟ้ากุ้ง ดังนี้

จบเสร็จชมนกไม้	ในแหล่งไหล่น้ำสสถาน
หญิงชายฟังตำราญ	ที่ผุดผ่านวานแค้นเจียม
เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร	ไชยเชษฐาสุริยวงศ์เพียร
แต่งไว้ให้สถิตเสถียร	จำเนียรกาลนานสืบไป

กวีบอกจุดประสงค์ในการแต่งไว้ว่าเขียนบทชมนกชมไม้เพื่อให้คนฟังๆ อย่างเพลิดเพลิน และยังแสดงความใจกว้างโดยอนุญาตให้ผู้ฟังแก้ไขคำที่เป็นว่าผิดได้ ในกาพย์บทหลังกวีระบุชื่อของตนไว้อย่างชัดเจน และระบุความปรารถนาไว้ว่าแต่งขึ้นเพื่อให้ผลงานเรื่องนี้ดำรงคงอยู่นานเท่านานหนึ่งสำหรับการบอกชื่อผู้แต่งวรรณคดีรุ่นเก่าก่อนสมัยรัตน โกสินทร์กวีไม่นิยมระบุชื่อ เพราะถือว่าเป็นการแต่งถวายเจ้านายหรือเพื่อสืบทอดพระศาสนา

ในด้านการดำเนินเรื่อง มีการบรรยายและพรรณนาฉาก และความรู้สึกต่างๆ ด้วยสำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกัน เช่น บทชมธรรมชาติ บทชมความงามของตัวละคร และบทคร่ำครวญต่างๆ ตัวอย่าง บทชมธรรมชาติเรื่องอิเหนา (รัชกาลที่ 2) และบทชมธรรมชาติจากเสภา เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

บทชมธรรมชาติเรื่องอิเหนา (รัชกาลที่ 2) ดังนี้

ไก่อ้นกระชั้นจ้ำเนื้อ	บุหร่งเรื้อยร้องรับจับพฤกษา
เห็นนางนวลนิกนวลวนิดา	นวลพักตราน้องละออจนวล
เบญจวรรณเหมือนวันเมื่อเข้าเฝ้า	ได้เห็นเจ้าต้องใจฤทัยหวาน
นกกะแลแลลับพี่จับครวญ	แลตามทรมสงวนจนลับตา
กระลุ่มพู่จับเจ้าที่เขาใหญ่	เหมือนเมื่อไปใช้บนบนภูผา
แอ่นเกล้าเกล้าคู่บินมา	เหมือนเกล้าเคียงกัลยาประคองพาน

จากพรากรากร้างรื้อร้าง

เหมือนจากน้องมาในไพรสาณท์

คราวญะนึ่งถึงยอดเขาวมาลัย

พลาจเร่งทวยหาญคลาไคล

บทชมธรรมชาติในเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

พระสุริยาร้อนเรื่อยลงริมคง

เลี้ยวลงเกือบลับพระเมรุใหญ่

สกุณารำร้องระงมไพร

เรไรหึ่งรอบลำควนดั่ง

เจ้าพลายแก้วแว่วหวาดชะนิโย

วิเวกโวยหวิหวิประห้วนหวัง

ลูกน้อยเหนียวนึ่งบนกิ่งรัง

เหมือนพิมพ์เจ้าตั้งแต่แรกมา

เห็นค่างเคียงนางอยู่ข้างคู่

พิศดูเตือนใจอาลัยหา

เหมือนพิมพ์น้อยแนบนั่งฟังเจรจา

เจ้าแก้วตาปานละนี้จะอย่างไร

จากตัวอย่างบทชมธรรมชาติทั้ง 2 บท จะเห็นได้ว่าตัวละครชื่นชมธรรมชาติรอบตัว ขณะเดียวกันภาพที่เห็นก็กระทบจิตใจให้ประหลาดถึงผู้เป็นที่รักที่อยู่ในความคิดคำนึงของตัวละคร

การเลียนแบบสำนวนจนกลายเป็นขนบการแต่งวรรณคดีดังตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงลักษณะการยึดแนวการแต่งของครูเป็นต้นแบบ กวีเห็นว่าสำนวนครูเป็นสำนวนดีเยี่ยมจึงนำมาเป็นแบบอย่างด้วยความเคารพ ด้วยความนับถือในฝีมือ มีการลอมตัวว่าฝีมือการประพันธ์ของตนแม้จะแต่งขึ้นใหม่ก็ไม่อาจแต่งได้ไพเราะเท่ากวีรุ่นก่อน จึงนิยมเลียนแบบหรือทำตามแบบมากกว่าจะเริ่มสร้างสรรค์ลักษณะเฉพาะตัวขึ้นใหม่

5. วรรณคดีไทยมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับชนชั้นสูงมากกว่าคนสามัญ ตัวละครเอกมักเป็นกษัตริย์และชนชั้นสูง คุณสมบัติสำคัญของตัวเอกจะเน้นที่บุญญาธิการซึ่งเป็นผลมาจาก “บารมี” ที่ได้ทำไว้ทั้งในชาตินี้และอดีตชาติ การที่เป็นดังนี้เนื่องจากในอดีตสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจ วัฒนธรรมและความอยู่รอดของชาติบ้านเมืองจะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับกษัตริย์เป็นสำคัญ

6. แนวคิดสำคัญที่พบในวรรณคดีไทยโดยทั่วไปเป็นแนวคิดแบบพุทธปรัชญาง่าย ๆ เช่น แนวคิดเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แนวคิดเรื่องความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง (อนิจจัง) แนวคิดเรื่องความกตัญญู แนวคิดเรื่องความจงรักภักดี แนวคิดเรื่องความรักและการพลัดพราก เป็นต้น

7. เนื้อเรื่องที่รับมาจากวรรณกรรมต่างชาติจะได้รับการดัดแปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย เช่นบทละครเรื่องอิเหนา แม้เนื้อเรื่องจะเป็นนิยายชาว มีคำศัพท์ภาษาชวาติดมาด้วย แต่จากสถานที่ วัฒนธรรมประเพณี และค่านิยมต่างๆ ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เป็นแบบไทย

8. วรรณคดีไทยมีลักษณะเป็นวรรณคดีสำหรับอ่าน แม้จะใช้กลอนบทละครในการเดินเรื่องแต่แท้จริงแล้วมีลักษณะเป็นวรรณคดีสำหรับอ่าน แบบเดียวกับหนังสือนิทานคำกลอนอื่นๆ เนื่องจากมีการพรรณนาความยืดยาว ให้รายละเอียดต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้ภาพชัดเจน การแต่งก็เน้นความไพเราะของคำ ดังนั้นเมื่อนำไปใช้เป็นบทแสดง จะต้องปรับเปลี่ยนบทใหม่เพื่อให้กระชับขึ้น ถ่ายทอดเป็นทำนองได้ จึงไม่จำเป็นต้องเน้นความไพเราะของคำมากนัก ดังเช่นบทละครเรื่องรามเกียรติ์สมัยรัชกาลที่ 1 มีเนื้อความสมบูรณ์ครบถ้วน แต่ไม่เหมาะที่จะนำมาแสดงละคร

9. ในวรรณคดีไทยมักมีบทอรรถรย์แทรกอยู่ด้วย เรื่องของความรักและเพศสัมพันธ์เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในการพรรณนากรรณการพิศวาสของตัวละครหญิงชาย กวีไทยไม่นิยมกล่าวตรงไปตรงมา แต่จะกล่าวถึงโดยใช้กลวิธีการเปรียบเทียบหรือใช้สัญลักษณ์แทน บทนี้เรียกกันว่า “บทอรรถรย์” กล่าวคือ กวีใช้ธรรมชาติเป็นสัญลักษณ์แทนการแสดงพฤติกรรมทางเพศ บทอรรถรย์จึงเป็นบทที่ต้องใช้ความสามารถในการแต่ง เพื่อให้เป็นงานทางศิลปะมีให้อ่านจาร

ดังตัวอย่างบทแสดงความรักระหว่างนางศรีมาลา กับพลายงาม ในวรรณคดีเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ความว่า

เกิด โกลาฬาล้นสนั่นเสียง	เปรี้ยวเปรี้ยวสนั่นเคนองสาย
พิรุณโรยโปรยสาครกระเซ็นปราย	พระพายพัดพายเพียงพิภพพัง
ลั่นพิลิกครีกริ้นคลิ่นระลอก	และกระลอกฟองฟ่อขึ้นฟุ้ง
ตลิ่งกระทบกลบกระแทกกระเทือนดัง	พอฟ่นถล่มก็ถอยผ้อยนิทร

10. วรรณคดีไทยมักแทรกความเชื่อและค่านิยมของไทยไว้ด้วยเสมอ ดังตัวอย่างในวรรณคดีเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนตอนพลายแก้วยกทัพไปรบ ก่อนออกทัพ พลายแก้ว นางพิมพิลาไลและนางทองประศรี ผู้เป็นมารดาได้ทำพิธีปลุกต้นโพธิ์เสี่ยงทายเป็นเครื่องหมายแทนตัวเนื่องจาก

ไปทัพทางไกลไม่รู้เห็น	จะสังเกตรูปต้นโพธิ์ไว้สามต้น
ถ้าแม่นจะย่อยับถึงอับจน	ขอให้โพธิ์พิกลไปเหมือนกัน

ในการนี้มีการทำพิธีแต่งเครื่องบรรพต บูชาบวงสรวงเทวดา เมื่อปลุกแล้วก็มีกรอชยฐาน
ของสิ่งที่ปรารถนา และได้นำผ้าสไบของคนทั้ง๓ คน ห่มดันโพธิ์ ดังความว่า

ขอเคชะผ้านี้ที่ผูกพัน	ห่มโพธิ์สำคัญทั้งสามคน
ต่างคนต่างจะไปไกลตา	กลับมาขอให้พบกันเป็นผล
แม้ตัวข้าตายวายชนม์	ให้สู่สวรรค์ชั้นบนสบายใจ
จะเกิดไปในภพชาติหน้า	ขอให้ข้าพบกันให้จงได้
ร้อยกัปแสนกัลปอนันต์ไกล	พากันไปตราบเท่าข้านิพพาน

จากข้อความตอนนี้แสดงว่าตัวละครทั้ง ๓ ตัวมีความเชื่อว่า ดันโพธิ์มีเทพารักษ์อาศัยอยู่
จึงได้บวงสรวงขอเทพารักษ์ช่วยบอกเหตุ ความเชื่อว่ามีเทพสิงสถิตอยู่ที่ดันไม้ใหญ่เป็นความเชื่อดั้งเดิม
ของคนไทย คนไทยดั้งเดิมนับถือธรรมชาติรอบๆตัว ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ ดันไม้ ฯลฯ เพราะถือ
ว่าธรรมชาติเป็นของมีคุณ ได้พึ่งพาอาศัยธรรมชาติจึงอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย
มีความกตัญญูรู้คุณธรรมชาติ คนไทยตัดไม้ทำลายป่าเพื่อมาใช้ในการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน และใช้
ในกิจกรรมต่างๆ เป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็ไม่ตัดดันไม้ใหญ่บางประเภทตามความเชื่อที่ปลูกฝัง
มา การอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนเป็นความคิดแบบไทยที่ต่างจากชาวตะวันตกเพราะ
ชาวตะวันตกมีความคิดที่จะเอาชนะธรรมชาติมุ่งเข้าไปจัดการธรรมชาติ ในปัจจุบันจะพบว่า ความเชื่อ
ดั้งเดิมดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคมไทย

นอกจากความเชื่อดั้งเดิมแล้ว จะเห็นได้ว่า ความเชื่อของคนไทยยังมีที่มาจาก
พระพุทธศาสนา จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงตามความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ชาตินี้-ชาติ
หน้าตามแบบชาวพุทธ ผู้พูดอธิษฐานว่า เมื่อตายไปแล้วขอให้ได้เกิดใหม่และพบกันใหม่ในสวรรค์
ท้ายสุดมุ่งความปรารถนาไปสู่นิพพานซึ่งเป็นความปรารถนาสูงสุดของชาวพุทธ ในวรรณคดีไทยเรา
จะพบความเชื่อที่ผสมปนเปกันระหว่างไสยศาสตร์ตามคติดั้งเดิมกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้
เป็นผลสืบเนื่องมาจากการนับถือพุทธศาสนาแบบไทยซึ่งผสมผสานความเชื่อดังกล่าวเข้าด้วยกัน

ลักษณะต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น นับเป็นลักษณะเด่นของวรรณคดีไทย ซึ่งผู้เรียนควร
เรียนรู้และเข้าใจเพื่อจะอ่านวรรณคดีไทยได้อย่างซาบซึ้งต่อไป

พระอภัยมณี

ประวัติของสุนทรภู่ผู้แต่งพระอภัยมณี

สุนทรภู่ กวีสำคัญสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เกิดวันจันทร์ เดือน 8 ขึ้น 1 ค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช 1148 เวลา 2 โมงเช้า หรือตรงกับวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2329 เวลา 08.00 น. นั้นเอง ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ณ บริเวณด้านเหนือของพระราชวังหลัง (บริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อยปัจจุบัน)

บิดาของท่านเป็นชาวกว่า อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง ชื่อพ่อพลับ ส่วนมารดาเป็นชาวเมืองฉะเชิงเทรา ชื่อแม่ซ้อย สันนิษฐานว่ามารดาเป็นข้าหลวงอยู่ในพระราชวังหลัง เชื่อว่าหลังจากสุนทรภู่เกิดได้ไม่นาน บิดามารดาก็หย่าร้างกัน บิดาออกไปบวชอยู่ที่วัดป่ากร่ำ ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอกาหลง อันเป็นภูมิลำเนาเดิม ส่วนมารดาได้เข้าไปอยู่ในพระราชวังหลัง ถวายตัวเป็นนางนมของพระองค์เจ้าหญิงจกต พระธิดาในเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ ดังนั้น สุนทรภู่จึงได้อยู่ในพระราชวังหลังกับมารดา และได้ถวายตัวเป็นข้าในกรมพระราชวังหลัง สุนทรภู่มิใช่น้องสาวต่างบิดาอีกสองคน ชื่อจิมและน้อม

"สุนทรภู่" ได้รับการศึกษาในพระราชวังหลังและที่วัดชีปะขาว (วัดศรีสุदारาม) ต่อมาได้เข้ารับราชการเป็นเสมียนนายระวางกรมพระคลังสวน ในกรมพระคลังสวน แต่ไม่ชอบทำงานอื่น นอกจากแต่งบทกลอน และสามารถแต่งได้ดีตั้งแต่ยังรุ่นหนุ่ม เพราะตั้งแต่เยาว์วัยสุนทรภู่มิชอบแต่งกลอนยิ่งกว่างานอื่น ครั้งรุ่นหนุ่มก็ไปเป็นครูสอนหนังสืออยู่ที่วัดศรีสุदारามในคลองบางกอกน้อย ได้แต่งกลอนสุภาพและกลอนนิทานขึ้นไว้ เมื่ออายุราว 20 ปี

ต่อมาสุนทรภู่ออกบวชกับนางข้าหลวงในวังหลังคนหนึ่ง ชื่อแม่จัน ซึ่งเป็นบุตรหลานผู้มีตระกูล จึงถูกกรมพระราชวังหลังกริ้วจนถึงให้โบยและจำคุกคนทั้งสอง แต่เมื่อกรมพระราชวังหลังเสด็จทิวงคตในปี พ.ศ. 2349 จึงมีการอภัยโทษแก่ผู้ถูกลงโทษทั้งหมดถวายเป็นพระราชกุศล หลังจากสุนทรภู่ออกจากคุก เขากับแม่จันก็เดินทางไปหาบิดาที่ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง และมีบุตรด้วยกัน 1 คน ชื่อ "พ่อพัด" ได้อยู่ในความอุปการะของเจ้าครอกทองอยู่ ส่วนสุนทรภูู่กับแม่จันก็มีเรื่องราวห่อหุ้มระเหวี่ยงกันเสมอ จนภายหลังก็เลิกรากันไป

หลังจากนั้น สุนทรภู่ ก็เดินทางเข้าพระราชวังหลัง และมีโอกาสได้ติดตามพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ในฐานะมหาดเล็ก ตามเสด็จไปในงานพิธีมาฆบูชา ที่อำเภพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2350 และเขาก็ได้แต่ง "นิราศพระบาท" พรรณนาเหตุการณ์ในการเดินทางคราวนี้ด้วย และหลังจาก "นิราศพระบาท" ก็ไม่ปรากฏผลงานใด ๆ ของสุนทรภู่

จนกระทั่ง พ.ศ. 2359 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 2 สุนทรภู่ได้เข้ารับราชการในกรมพระอาลักษณ์ และเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนแต่งตั้งให้เป็นกวีที่ปรึกษาและคอยรับใช้ใกล้ชิด เนื่องจากเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงแต่งกลอนบทละครในเรื่อง "รามเกียรติ์" ดัดขัด ไม่มีผู้ใดต่อกลอนได้ต้องพระราชหฤทัย จึงโปรดให้สุนทรภู่ทดลองแต่งปรากฏว่าแต่งได้ดีเป็นที่พอพระทัย จึงทรงพระกรุณาฯ เลื่อนให้เป็น "ขุนสุนทรโวหาร"

ต่อมาในราว พ.ศ. 2364 สุนทรภู่ต้องติดคุกเพราะเมาสุราอาละวาดและทำร้ายท่านผู้ใหญ่ แต่ติดอยู่ไม่นานก็พ้นโทษ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงดัดขัดบทพระราชนิพนธ์เรื่อง "สังข์ทอง" ไม่มีใครแต่งได้ต้องพระทัย ทรงให้สุนทรภู่ทดลองแต่งก็เป็นที่พอพระราชหฤทัย ภายหลังพ้นโทษ สุนทรภู่ได้เป็นพระอาจารย์ถวายอักษรสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 2 และเชื่อกันว่าสุนทรภู่แต่งเรื่อง "สวัสดีรักษา" ในระหว่างเวลานี้ ซึ่งในระหว่างรับราชการอยู่นี้ สุนทรภู่แต่งงานใหม่กับแม่นิ่ม มีบุตรด้วยกันหนึ่งคน ชื่อ "พ่อดาบ"

"สุนทรภู่" รับราชการอยู่เพียง 8 ปี เมื่อถึงปี พ.ศ. 2367 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต หลังจากนั้นสุนทรภู่ก็ออกบวชที่วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) อยู่เป็นเวลา 18 ปี ระหว่างนั้นได้ย้ายไปอยู่วัดต่าง ๆ หลายแห่ง ได้แก่ วัดเลียบ, วัดแจ้ง, วัดโพธิ์, วัดมหาธาตุ และวัดเทพธิดาราม ซึ่งผลจากการที่ภิกษุเดินทางไปต่าง ๆ ทั่วประเทศ ปรากฏผลงานเป็นนิราศเรื่องต่าง ๆ มากมาย งานเขียนชิ้นสุดท้ายที่ภิกษุแต่งไว้ก่อนลาสิกขาบท คือ รำพันพิลาป โดยแต่งขณะจำพรรษาอยู่ที่วัดเทพธิดาราม พ.ศ. 2385

ระหว่างที่ออกเดินทางธุดงค์ ภิกษุภู่ได้รับการอุปการะจากพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ เมื่อพระองค์ประจวบสิ้นพระชนม์ สุนทรภู่จึงลาสิกขา รวมอายุพรรษาที่บวชได้ประมาณ 10 พรรษา สุนทรภู่ออกมาตระกำลำบากอยู่พักหนึ่งจึงกลับเข้าไปบวชอีกครั้งหนึ่ง แต่อยู่ได้เพียง 2 พรรษา ก็ลาสิกขา และถวายตัวอยู่กับเจ้าฟ้าน้อย หรือสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระราชวังเดิม รวมทั้งได้รับอุปการะจากกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพอีกด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ครองราชย์ ทรงสถาปนาเจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่วังหน้า (พระบรมราชวัง) สุนทรภู่จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระสุนทรโวหาร" ตำแหน่งเจ้ากรมพระอาลักษณ์ฝ่ายบวรราชวังในปี พ.ศ. 2394 และรับราชการต่อมาได้ 4 ปี ก็ถึงแก่กรรมใน พ.ศ. 2398 รวมอายุได้ 70 ปี ในเขตพระราชวังเดิม ใกล้หอนั่งของพระยามนเทียรบาล (บัว) ที่เรียกชื่อกันว่า "ห้องสุนทรภู่"

สำหรับทายาทของสุนทรภู่ นั้น เชื่อกันว่าสุนทรภู่มีนุตรชาย 3 คน คือ "พ่อพัด" เกิดจากภรรยาคนแรกคือแม่จัน, "พ่อตาบ" เกิดจากภรรยาคนที่สองคือแม่นิ่ม และ "พ่อนิล" เกิดจากภรรยาที่ชื่อแม่ม่วง นอกจากนี้ ปรากฏชื่อบุตรบุญธรรมอีกสองคน ชื่อ "พ่อกลิ่น" และ "พ่อหุบ" อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงตราพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้น และตระกูลของสุนทรภู่ได้ใช้นามสกุลต่อมาว่า "ภูเรือหงส์"

พระอภัยมณี เป็นวรรณคดีชิ้นเยี่ยมเรื่องหนึ่งของไทย ผลงานชิ้นเอกของพระสุนทรโวหาร หรือสุนทรภู่ กวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประพันธ์ขึ้นเป็นนิทานคำกลอนที่มีความยาวมากถึง 94 เล่ม สมุดไทย เมื่อพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ จะมีความยาวกว่าหนึ่งพันสองร้อยหน้า ระยะเวลาในการประพันธ์ ไม่มีการระบุไว้อย่างแน่ชัด แต่คาดว่าสุนทรภู่เริ่มประพันธ์ราวปี พ.ศ. 2364-2366 และแต่ง ๆ หยุด ๆ

ไปตลอดเป็นระยะ สิ้นสุดการประพันธ์ราว พ.ศ. 2388 รวมเวลามากกว่า 20 ปี

เนื้อเรื่องของ พระอภัยมณี ส่วนใหญ่คือเหตุการณ์ในชีวิตของตัวละครพระอภัยมณี นับแต่อายุได้ 15 ปีและออกเดินทางไปศึกษาวิชาความรู้เช่นเดียวกับเจ้าชายในวรรณคดีไทยอื่น ๆ แต่วิชาที่พระอภัยมณีไปศึกษามา มิใช่วิทยาอาคมหรือความรู้เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง กลับเป็นวิชาดนตรี คือ การเป่าปี่ ทำให้พระบิดากริ้วมากจนขับไล่ออกจากเมือง การผจญภัยของพระอภัยมณีก็เริ่มขึ้นนับแต่นั้น เขากับน้องชายคือ ศรีสุวรรณ ระเห่ร่อนไปจนเจอกับสามพราหมณ์ ถูกนางผีเสื้อสมุทรจับตัวไป

มีบุตรชายชื่อสินสมุทร พ่อเฒ่าแม่เฒ่าช่วยพาหนีไปยังเกาะแก้วพิสดาร เขามีบุตรกับอมมนุษย์อีกครั้งคือกับนางเงือก ได้บุตรชายชื่อสุดสาคร ต่อมาพระอภัยมณีได้รับความช่วยเหลือจากเจ้ากรุงผลึกและรักกันกับลูกสาวของเจ้ากรุง คือ นางสุวรรณมาลี แต่นางมีคู่หมั้นแล้วกับชาวต่างชาติแห่งเกาะลังกา

ความขัดแย้งนี้ทำให้เกิดสงครามใหญ่ระหว่างกรุงผลึกกับกรุงลังกาเป็นเวลานานหลายปี แต่ในที่สุดสงครามก็ยุติลงได้เมื่อ นางละเวงวันพา ลูกสาวเจ้ากรุงลังกาซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าเมืองสาวสวย ตกหลุมรักกับพระอภัยมณีเสียเอง หลังสงคราม พระอภัยมณีปลงได้กับความไม่แน่นอนของโลกมนุษย์ และออกบวช โดยมีภรรยามนุษย์ทั้งสองคนคือนางสุวรรณมาลีกับนางละเวงออกบวชด้วย เรื่องราวในช่วงหลังของ พระอภัยมณี เป็นการผจญภัยของรุ่นลูก ๆ ของพระอภัยมณี โดยมีสุดสาครกับนางเสาวคนธ์เป็นตัวละครหลัก เรื่องราวของสุดสาคร โดยเฉพาะในช่วง กำเนิดสุดสาคร (พระอภัยมณี ตอน ที่ 24-25) นับว่าเป็นวรรณกรรมเขาวงกตที่โด่งดังมากอีกชุดหนึ่ง

พระอภัยมณี จัดได้ว่าเป็นผลงานชิ้นเอกของสุนทรภู่ และเป็นที่รู้จักกว้างขวางมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเค้าโครงเรื่องของพระอภัยมณีแหวกประเพณีของวรรณคดีในยุคเก่า

มีจินตนาการล้ำยุคอยู่มากมาย และมีตัวละครจากหลากหลายชนชาติ แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์และความเปิดกว้าง ความเป็นนักคิดยุคใหม่ของผู้ประพันธ์เมื่อเปรียบเทียบกับยุคสมัยเดียวกันได้เป็นอย่างดี นักวิชาการจำนวนมากพากันศึกษากลอนนิทาน พระอภัยมณี เพื่อค้นคว้าหาแรงบันดาลใจ เชื่อมโยงแนวคิดของสุนทรภู่กับวรรณกรรมโบราณ ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ยุคใหม่ของบรรดานักเดินเรือที่เข้ามาสู่ประเทศไทยในยุคการค้าสำเภา นอกจากนี้ แนวคิดที่สุนทรภู่สอดแทรกไว้ในบทประพันธ์ทำให้ผลงานชิ้นนี้โดดเด่นและเป็นที่รู้จักมาก เพราะผู้คนล้วนใช้บทกลอนเหล่านั้นเป็นคติสอนใจ เช่น บทกลอนในช่วงที่พระฤๅษีสอนสุดสาคร เป็นต้น¹⁴

เมื่อเข้าสู่ยุคของการพิมพ์ วรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ในวงกว้างยิ่งขึ้น โดยโรงพิมพ์ของหมอสมิท ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความนิยมของเรื่องมีมากขึ้นจนกระทั่งหมอสมิทสามารถจำหน่ายนิทานคำกลอนเรื่องนี้มีรายได้จากการจมนิเงินสร้างตึกได้ ในยุคต่อมา มีการดัดแปลงและถ่ายทอดวรรณกรรมเรื่องนี้ออกไปในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ทั้งเรื่องเล่าร้อยแก้ว การดูละคร รวมทั้งภาพยนตร์ และละคร บทกลอนหลายช่วงในเรื่อง พระอภัยมณี ได้รับคัดเลือกให้บรรจุอยู่ในแบบการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ กลายเป็นคติสอนใจที่ผู้คนทั่วไปจดจำกันได้

เรื่องย่อของพระอภัยมณี

ท้าวสุทัศน์และพระนางประทุมเกสร ผู้ครองกรุงรัตนา มีพระโอรสสององค์ คือ พระอภัยมณี และศรีสุวรรณ ได้รับสั่งให้โอรสทั้งสองไปเรียนศิลปวิทยา ในที่สุดพระอภัยมณีได้เรียนวิชาปี ขณะที่ศรีสุวรรณได้เรียนวิชากระบี่กระบอง เมื่อสำเร็จวิชา ก็ได้กลับคืนพระนคร ทว่าพระบิดาทรงกริ้วด้วยพระโอรสไปเรียนวิชาชั้นต่ำ ไม่คู่ควรแก่เกียรติยศ จึงไล่ทั้งสองออกจากพระนคร

ทั้งสองเดินทางมาถึงชายทะเล ได้พบกับสามพราหมณ์คือ โมรา สาหนนท์ และวิเชียร ได้สมัครเป็นมิตรกัน แล้วพระอภัยมณีเป่าปี่ให้คนทั้งหมดฟัง ทั้งหมดเคลิบเคลิ้มตามเพลงปี่จนหลับไป เพลงปี่ดังไปถึงนางผีเสื้อสมุทรที่อาศัยอยู่ในทะเล เมื่อตามเสียงปี่มาพบพระอภัยมณีก็หลงรัก จึงลักพาตัวพระอภัยมณีไปอยู่กับนางบนเกาะ แล้วจำแลงร่างเป็นหญิงสาวสวยงาม แม้พระอภัยมณีรู้อยู่ว่านั่นคือนางยักษ์ แต่ก็ไม่สามารถหนีไปไหนได้ ทั้งสองอยู่กินกันมาจนนางผีเสื้อให้กำเนิดบุตรชายคนหนึ่ง ชื่อว่าสินสมุทร

ด้านศรีสุวรรณกับสามพราหมณ์เมื่อตื่นขึ้นมาไม่พบพระอภัยมณีก็เที่ยวค้นหา จนไปถึงเมืองรมจักรพบศึกติดพัน ศรีสุวรรณกับสามพราหมณ์ช่วยรบป้องกันเมืองได้ ได้พบนางเกษราธิดาของเจ้าเมือง ต่อมาศรีสุวรรณได้อภิเษกนางเกษรา มีพระธิดาชื่อนางอรุณรัสมิ

วันหนึ่งสินสมุทรออกไปเที่ยวเล่นเจอพ่อเจี๊ยกแม่เจี๊ยก จึงจับตัวมาให้พระอภัยดู พ่อเจี๊ยกแม่เจี๊ยกวอนขอชีวิตโดยเสน่จะพาพระอภัยหนี พระอภัยจึงออกอุบายให้นางผีเสื้อไปถือศีลบนเขาสามวัน ระหว่างนั้นเขาก็พาสินสมุทรหนี พ่อเจี๊ยกแม่เจี๊ยกพาพระอภัยและสินสมุทรมาเกือบถึงเกาะแก้วพิสดารแล้ว แต่นางผีเสื้อรู้ตัวติดตามมาทัน จับพ่อเจี๊ยกแม่เจี๊ยกฆ่าเสีย นางเจี๊ยกผู้ถูกพาพระอภัยกับสินสมุทรหนีไปจนถึงเกาะแก้วพิสดารได้สำเร็จ บนเกาะนี้มีพระฤๅษีมีฤทธิ์มาก นางผีเสื้อจึงไม่กล้าทำอะไร ทั้งหมดอาศัยอยู่บนเกาะแก้วพิสดาร พระอภัยได้นางเจี๊ยกเป็นภรรยา

ฝ่ายท้าวสิลราชกับพระนางมณฑา ผู้ครองเมืองเมืองผลึก มีพระธิดาองค์เดียวคือ นางสุวรรณมาลี ทรงเป็นคู่หมั้นอยู่กับอุศเรน เจ้าชายเมืองลังกา วันหนึ่งนางสุวรรณมาลีเกิดนิมิตฝัน ไหร่ทำนายว่าต้องออกเที่ยวทะเลจะได้พบลาภ ทั้งหมดจึงเดินเรือเที่ยวท่องไป แต่เกิดพายุใหญ่พัดเรือไปถึงเกาะนาควาริน คำทำนายของปู่เจ้าทำให้ท้าวสิลราชพากองเรือมุ่งหน้าไปยังเกาะแก้วพิสดาร ได้พบพระอภัยมณีและรับพระอภัยมณีกับสินสมุทรขึ้นเรือไปด้วยเพื่ออาศัยกลับบ้านเมือง แต่เมื่อเรือออกจากเกาะ

นางผีเสื้อสมุทรก็มาอละวาดอีกจนเรือแตก ท้าวสิลราชกับบริวารส่วนใหญ่สิ้นชีพ สินสมุทรพานางสุวรรณมาลีหนีไปได้ พระอภัยมณีเป่าปี่สังหารนางยักษ์

ทั้งหมดแตกกระจายพลัดพรากจากกัน พระอภัยมณีได้รับความช่วยเหลือจากอุศเรน คู่หมั้นของนางสุวรรณมาลี ที่ออกเรือมาตามหาเพราะหายไปนาน ส่วนสินสมุทรกับนางสุวรรณมาลีได้โจรสลัดในน่านน้ำนั้นช่วยไว้ได้ แต่โจรคิดทำร้าย สินสมุทรจึงสังหารโจรแล้วครองเรือมาเอง แล้วได้พบศรีสุวรรณที่ออกล่องเรือเที่ยวตามหาพี่ชาย ทั้งหมดเดินทางไปด้วยกันจนมาพบพระอภัยมณีกับอุศเรน สินสมุทรรักนางสุวรรณมาลียากได้เป็นแม่ จึงเกิดวิวาทกับอุศเรน พระอภัยมณีไปเมืองผลึกกับนางสุวรรณมาลีและได้ขึ้นครองเมืองแทนท้าวสิลราช อุศเรนแค้นและกลับเมืองลังกายกทัพมาตีเมืองผลึก แต่แพ้อุบายนางวาลีจนสิ้นชีวิต นางละเวงวันพาดูน้องสาวคิดแก้แค้น จึงใช้รูปของตนทำเสน่ห์ส่งไปหาวเมืองต่าง ๆ ให้ยกทัพมาตีเมืองผลึก

ด้านเกาะแก้วพิสดาร นางเจี๊ยกให้กำเนิดบุตรชื่อ สุดสาคร เป็นเด็กฉลาดแข็งแรง วันหนึ่งสุดสาครจับม้านิลมังกรได้ พระฤๅษีสอนวิชาให้แล้วเล่าเรื่องพระอภัยมณีให้ฟัง สุดสาครออกเดินทางตามหาพระอภัยมณีจนไปถึงเมืองการเวก ระหว่างทางถูกชีเปลือยหลอกขโมยไม้เท้าและม้านิลมังกรไป

แต่พระฤๅษีมาช่วยไว้ เมื่อชิงไม้เท้าและม้านิลมังกรคืนมาได้ ก็เข้าเมืองการเวก กษัตริย์เจ้าเมืองรักใคร่เอ็นดูสุดสาคร จึงเลี้ยงดูเป็นโอรสบุญธรรมอยู่ด้วยกันกับนางเสาวคนธ์และหัตสไชยพระธิดาและพระโอรส จนเติบโตใหญ่ สุดสาครก็ออกตามหาพ่อ เจ้าเมืองการเวกจึงจัดกองเรือให้ โดยมีนางเสาวคนธ์และหัตสไชยติดตามไปด้วย ทั้งหมดลงเรือไปถึงเมืองผลึกขณะถูกทัพลังกาและทัพพันธมิตรล้อมเมือง

พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ สีนสมุทร และสุดสาคร ช่วยเมืองผลึกรบจนสามารถเอาชนะทัพอื่นๆ ได้ พระอภัยมณีได้รูปร่างนางละเวงที่ลงเสน่ห์ทำให้เมืองต่าง ๆ พากันยกมารบเมืองผลึกตามคำขอนางนาง แล้วเกิดต้องมนต์ของนางละเวงเสียเอง พระอภัยยกทัพตามไปตีเมืองลังกา แต่รบกันเท่าใดก็ไม่แพ้ชนะเสียที ต่อมาพระอภัยมณีลอบติดรณางละเวงเข้าไปในวัง เมื่อนางละเวงได้พบพระอภัยก็มาไม่ลง กลับหลงรักจนได้เป็นสามีภรรยา กัน ส่วนบริวารอื่นของนางละเวงคือนางยุพาผกา รำภาสะหรี และสุลาลีวัน ใช้เสน่ห์กับฝ่ายพระอภัยมณี ได้แก่ ศรีสุวรรณ สีนสมุทร และแม้แต่สุดสาครที่ครองตนเป็นฤๅษีก็ต้องมนต์ไปด้วย จนทั้งหมดหลงมัวเมาติดพันอยู่ในลังกาไม่ยอมกลับเมืองผลึก นางสุวรรณมาลิกับอรุณรัศมีและเสาวคนธ์จึงมาตาม แต่ไม่เป็นผล จนต้องให้หัตสไชยช่วยแก้เสน่ห์ให้ลูกและเหล่าพี่กษัตริย์ทั้งหมดยอมสงบศึกต่อกัน แต่นางเสาวคนธ์แค้นสุดสาครจึงหนีไปเมืองวาหุโลม สุดสาครต้องติดตามไปจนภายหลังจึงได้อภิเษกกัน

ด้านกรุงรัตนา ท้าวสุทัศน์สิ้นพระชนม์ พระอภัยมณีกับเหล่ากษัตริย์จึงเดินทางไปทำศพมังคลาบุตรของพระอภัยมณีกับนางละเวงได้ครองเมืองลังกา แต่ถูกบาทหลวงยูแห้วจึงแค้นเคืองเหล่ากษัตริย์ จับตัวนางสุวรรณมาลีและพระญาติมาขังไว้ หัตสไชยกับสุดสาครยกทัพมาช่วยแต่ไม่สำเร็จ แม้แต่นางละเวงผู้เป็นมารดาเองก็ห้ามปรามไม่ได้ พระอภัยมณีกับศรีสุวรรณยกทัพตามมาจึงเอาชนะศึกได้ จบศึกแล้วพระอภัยมณีอภิเษกโอรสทั้งหลายให้ครองเมืองต่าง ๆ แล้วออกบวชพร้อมกับนางละเวงและนางสุวรรณมาลี

วรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี แบ่งบทประพันธ์ไว้ทั้งสิ้น 64 ตอน มีชื่อตอนดังต่อไปนี้

1. พระอภัยมณีกับศรีสุวรรณเรียนวิชา
2. นางผีเสื้อลักพระอภัยมณี
3. ศรีสุวรรณเข้าเมืองรมจักร
4. ศรีสุวรรณพบนางเกษรา
5. ศรีสุวรรณเกี้ยวนางเกษรา
6. ศรีสุวรรณรบท้าวอุเทน
7. ศรีสุวรรณพยาบาลนางเกษรา

8. อภิเษกศรีสุวรรณ
9. พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ
10. พระอภัยมณีได้นางเงือก
11. นางสุวรรณมาลีไปเที่ยวทะเล
12. พระอภัยมณีพบนางสุวรรณมาลี
13. พระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลี
14. พระอภัยมณีเรือแตก
15. ลินสมุทรรโดยสารเรือโจรสลัด
16. ลินสมุทรรพบศรีสุวรรณ
17. ศรีสุวรรณกับลินสมุทรรตามพระอภัยมณี
18. พระอภัยมณีโดยสารเรืออุสุเรน
19. พระอภัยมณีพบศรีสุวรรณกับลินสมุทรร
20. ลินสมุทรรพบกับอุสุเรน
21. พระอภัยมณีเกี่ยวนางสุวรรณมาลี
22. พระอภัยมณีครองเมืองพลี
23. พระอภัยมณีอภิเษกกับนางสุวรรณมาลี
24. กำเนิดสุตสาคร
25. สุตสาครเข้าเมืองการะเวก
26. อุสุเรนตีเมืองพลี
27. เจ้าละมานตีเมืองพลี
28. สุตสาครตามพระอภัยมณี
29. ศีกแก้ทัพตีเมืองพลี
30. พระอภัยมณีตีเมืองใหม่
31. พระอภัยมณีพบนางละเวง
32. ศรีสุวรรณอาสาตีด่านคงคา
33. ย่องตอดสะกดทัพ
34. นางละเวงคิดหย่าทัพ
35. พระอภัยมณีติดท้ายรถ

36. พระอภัยมณีทำผูกคอตายได้นางละเวง
37. ศรีสุวรรณกับสินสมุทรถูกทำเสน่ห์
38. นางสาวรณมาลีข้ามไปเมืองลังกา
39. นางสาวรณมาลีมีสารตัดพ้อ
40. สุดสาครถูกเสน่ห์
41. นางสาวรณมาลีหึงหน้าป้อม
42. หัสไชยแก้เสน่ห์
43. นางเสาวคนธ์ยังแค้น
44. กษัตริย์สามัคคี
45. นางเสาวคนธ์ขุดโคตรเพชร
46. พระอภัยมณีกลับเมือง
47. อภิเษกสินสมุทร
48. นางเสาวคนธ์หนี
49. นางเสาวคนธ์แปลงเป็นฤๅษี
50. นางเสาวคนธ์ได้เมืองวาหุโลม
51. สุดสาครตามนางเสาวคนธ์
52. พระอภัยมณีทำศพท้าวสุทนต์
53. มังคลาครองเมืองลังกา
54. มังคลาชิงโคตรเพชร
55. มังคลาจับนางสุวรรณมาลีและท้าวทศวงศ์
56. หัสไชยตีด่านเมืองลังกา
57. สุดสาครรบกับมังคลา
58. นางละเวงช่วยนางสุวรรณมาลีและท้าวทศวงศ์
59. พระอภัยมณี ศรีสุวรรณไปเมืองลังกา
60. พระอภัยมณีรบกับมังคลา
61. สังฆราชบาทหลวงเผาเมืองลังกา
62. พระอภัยมณีเข้าเมืองลังกา
63. อภิเษกหัสไชย

64. พระอภัยมณีออกบวช

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์วรรณคดี

การวิจารณ์วรรณกรรม วรรณคดี

การวิจารณ์วรรณกรรม หมายถึง การให้คำติชม ให้คำตัดสินสิ่งที่เป็นศิลปะ งานเขียนต่างๆ ว่ามีคุณค่าหรือขาดตกบกพร่องอย่างไร การวิจารณ์วรรณกรรมเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ คือมีระเบียบมีกฎเกณฑ์ไปตามกระบวนการเหตุผล และความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการแปลกใหม่ การวิจารณ์เป็นการระบวนการการสื่อสาร ไม่ใช่การแสดงความคิดเห็นฝ่ายเดียว การวิจารณ์เป็นเสาหลักของวัฒนธรรมที่มี การปฏิสัมพันธ์กัน เครื่องมือในการวิจารณ์ เช่น Aesthetic สุนทรียศาสตร์ คือศาสตร์แห่งการเรียนรู้ ความงามศิลปะ วิเคราะห์ในแง่ความงามเป็นหลัก

การวิเคราะห์องค์ประกอบของงานประพันธ์

1. การวิเคราะห์รูปแบบ

1.1 รูปแบบคำประพันธ์ ร้อยแก้ว เช่น เรื่องสั้น นวนิยาย สารคดี บทความ บทละคร ร้อยกรอง เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ ร่าย กลอน

1.2 รูปแบบการดำเนินเรื่อง / ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง เช่น วรรณคดีไทยร้อยกรอง จะเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู มีบทชมธรรมชาติ มีบทเปรียบกล่าวถึงการพลัดพรากคร่ำครวญ มีบทอัศจรรย์ ตอนท้ายจบลงด้วยคำอธิษฐานของผู้แต่ง หรือบอกจุดมุ่งหมายในการแต่ง แล้วบอกชื่อผู้แต่ง เป็นต้น

2. การวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่อง

2.1 โครงเรื่อง (Plot) คือ แก่โครงเรื่องซึ่งแสดงปัญหาหรือข้อขัดแย้งภายในเรื่อง เช่น ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับ ความขัดแย้งภายในใจ ของตัวละครเอง

2.2 ตัวละคร (Characters) คือ ผู้มีบทบาทในเรื่อง อาจเป็นคนสัตว์ อดมนุษย์ หรือสิ่งของก็ได้ ต้องวิเคราะห์ลักษณะนิสัยตัวละคร บุคลิกภาพ บทบาทในเรื่อง ความสมจริงของบทบาท และพฤติกรรมเหมาะสม / ประทับใจเพียงใด

2.3 ฉาก (Setting) คือ สถานที่ และ เวลา รวมทั้งสิ่งแวดล้อมรอบตัวละครที่เรื่องนั้น ๆ เกิดขึ้น

2.4 กลวิธีการแต่ง (Technique) คือกลวิธีในการเสนอเรื่อง เล่าเรื่อง (เช่น นักเขียนเล่า หรือตัวละครเล่า)

2.5 การใช้สำนวนโวหาร (Rhetoric) เป็นลีลา (Style) ของผู้เขียนแต่ละคน ในด้านการใช้คำ การใช้โวหารภาพพจน์ และวรรณคดี

1) การใช้คำ (คำมีทั้งที่เป็นความหมายตรง และความหมายแฝง)

1.1) การเลือกเสียงของคำ การเลียนเสียงธรรมชาติ

ตัวอย่าง ได้ยินเสียงผีป่าโป่งโป่งเบ่งกู่ร้องกระหึ่ม ผีผิวพึมพำซนพอง เสียงชะนีร้องอยู่โหวกโวย โวยวิเวกวะหวมอก พรหมณ์ก็หยุดยั้งตื่นตกตะลึงนึก (จากเรื่องมหาเวสสันดรชาดก แต่งโดย เจ้าพระยาพระคลัง (หน))

1.2) การใช้ลิลิตจังหวะ เสียงหนักเบา

ตัวอย่าง

เอออูเหม่นะมิงชีข้างกระไร ทูทาสถฤถะนี้โนน ก็มาเป็น
คืบถึงและมิงก็ยังมีเห็น จะน้อยจะมากจะยากจะเย็น ประการใด
(จากเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์ แต่งโดยนายชิต บุรทัต)

1.3) การเลือกความหมายของคำให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและลักษณะของ

ร้อยกรอง การซ้ำคำ การเล่นอักษร การเล่นเสียง

ตัวอย่าง

หนาวน้ำค้างพร่างพรหมจะห่มเสื้อ พออุ่นเนียนอนสนธิพิสมัย
ถึงลมว่าหนาวยิ่งจะผิงไฟ แต่หนาวใจจากล้นทุกวันคืน
(จากเรื่องพระอภัยมณี แต่งโดยสุนทรภู่)

การพิจารณาความงามของวรรณกรรม วรรณคดี

พิจารณาจากองค์ประกอบ 3 ด้านต่อไปนี้

1. การสรรคำ คือเลือกคำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม สื่อความคิดความเข้าใจ สร้าง

อารมณ์ความรู้สึกให้บังเกิดแก่ผู้อ่าน เช่น “แสง (สุริยา-ตะวัน-แดด-อาทิตย์) ร้อนเป็นเปลวเพลิงเผาแผ่นหลังชวานาให้แห้งเกรียม” คำในวงเล็บมีความหมายเดียวกัน แต่ดูเหมือนว่า ถ้าจะเลือก “แสงแดด” มาใช้น่าจะเหมาะสมที่สุด ที่จะเผา แผ่นหลังชวานาให้แห้งเกรียม การพิจารณาการสรรคำใช้ ต้องพิจารณาว่า (1) เลือกตรงตามความหมายหรือไม่ (2) เหมาะแก่เนื้อเรื่องและบุคคลเพียงใด (3) เหมาะกับลักษณะของคำประพันธ์แค่ไหน (4) มีคำที่เลียนเสียงธรรมชาติได้เหมาะสมเพียงใด

- (5) มีคำที่เล่นเสียงวรรณยุกต์หรือไม่ (6) การเล่นเสียงสัมผัส ทั้งสัมผัสในและสัมผัสนอกเป็นอย่างไร
(7) การเล่นคำพ้องเสียงพ้องรูปและคำซ้ำมีหรือไม่ เป็นต้น

2. การเรียบเรียงคำ แม้ว่าทุกคนจะมีคำอยู่ในคลังสมองมากมาย แต่การจะนำคำ

เหล่านั้นมาจัดวางให้ต่อเนื่องเป็นลำดับ ร้อยเรียงกันอย่างไพเราะเหมาะสม ได้จังหวะ ถูกต้องกินใจ ผู้อ่านผู้ฟัง เช่น “รัก โลภ โกรธ หลง” เชื่อว่าทุกคนรู้จัก เคยเห็น เคยใช้คำเหล่านี้ แต่จะมีใครสักกี่คนที่สามารถนำเอาคำเหล่านี้มาเรียบเรียงให้ไพเราะว่า “ดอกโรภบานในใจใคร ทั้งโลก แต่ดอกโศกบานในหัวใจฉัน” ในบทร้อยกรอง นอกจากความไพเราะ ถูกต้องเหมาะสมแล้ว จะต้องเรียบเรียงให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรองชนิดนั้น ๆ ด้วย

3. การใช้โวหาร โวหารที่จัดเป็นความงามในการแต่งวรรณกรรม มี 6 วิธี คือ

3.1 อุปมา เป็นการเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนอีกสิ่งหนึ่ง การเปรียบเทียบ

ด้วยวิธีนี้จะมีคำแสดงความหมายอย่างเดียวกับคำว่า เหมือน ปรากฏอยู่ด้วย เช่น เสมือน ดุจ ประดุจ ดัง กล ปูน เพียง เพียง ราว ฯลฯ ตัวอย่างเช่น ดวงเนตรดั่งดารา พิศพิศตราปุนเดือนเพ็ญ เนื่อขุนคุดเนื้อเห็น รอยแย้มเย็นเพียงธารา

3.2 อุปลักษณ์ เป็นการเปรียบสิ่งหนึ่ง เป็น อีกสิ่งหนึ่ง ไม่ปรากฏคำบ่งชี้ชัดเจนเหมือนอุปมา แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นการกล่าวเปรียบเทียบ แต่บางที่ใช้คำว่า “เป็น” “คือ” อยู่บ้าง เช่น คือคิดถึงคือน้ำตาคือยาพิษ เป็นชีวิตเป็นพลังรังโลกได้ สนิมพญาชีวิตผดเปลี่ยนไป โลกทั้งใบคงหรือดับขึ้นกับ.. “รัก”

3.3 บุคคลวัต หรือ บุคคลสมมุติ หรือ บุคลาธิษฐาน ก็เรียก เป็นการสมมุติให้สิ่งต่าง ๆ กระทำกริยาอาการอย่างมนุษย์ ตัวอย่างเช่น “ลมหนาวค่อย ๆ ลอดทางช่องกุหาเข้ามาลูบได้ทู่หงั่วสัน สะท้าน”

3.4 อติพจน์ และ อวพจน์ เป็นการกล่าวเกินจริง คือมากกว่าความเป็นจริง หรือน้อยกว่าความเป็นจริง มีเจตนาเน้นข้อความที่กล่าวนั้นให้มีน้ำหนักยิ่งขึ้น เช่น “เหนื่อยจะตายอยู่แล้วนะ ต้องทำงานกลางแดดร้อนแทบสุก ต้องทำงานคนเดียว เหนื่อยสายตัวแทบขาด วัน ๆ เห็นแต่หน้าเจ้านายแหกปาก คำทั้งวัน ฉันร้องไห้น้ำตาเป็นสายเลือด บริษัทจะเอาอะไรนักหนากับผู้หญิงตัวเท่ามดอย่างฉัน” (ตัวเท่ามด เป็นอวพจน์ นอกนั้นเป็นอติพจน์)

3.5 นามนัย เป็นการใช้ชื่อส่วนประกอบที่เด่นของสิ่งหนึ่งแทนสิ่งนั้น ๆ

ทั้งหมดส่วนประกอบดังกล่าวกับสิ่งนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เช่น วานครรามินทร์ ผลิตแผ่นดินเปลี่ยนราช เทียววิวาทิงฉัตร (ฉัตร แสดงความเป็นกษัตริย์ กวีจึงใช้คำว่า ฉัตร เป็นนามนัย แทนการกล่าวถึงตำแหน่งกษัตริย์) หักใช้สมองบ้างชี ขึ้นทำงาน อย่างนี้ต่อไปแกก็จะหลุดจากเก้าอี้ หรือก (สมอง แทนสติปัญญา และ เก้าอี้ แทนตำแหน่ง) ในกรณีที่ใช้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่งที่มีคุณสมบัติหรือลักษณะบางประการร่วมกัน เช่น ใช้ ดอกไม้ แทนผู้หญิง เพราะมีคุณสมบัติร่วมกัน คือความสวยงามและความบอบบาง วิธีการนี้เรียกว่า สัญลักษณ์ ตัวอย่างเช่น สีดา แทน ความโศกเศร้า ความตาย ความชั่วร้าย ดอกมะลิ แทน ความบริสุทธิ์ ความชื่นใจ เมฆ หมอก แทน อุปสรรค ความเศร้า ฝน แทน ความเมตตา กรุณา ความเย็นฉ่ำสดชื่น

3.6 อุปมานิทัศน์ เป็นการเปรียบเทียบโดยยกเรื่องราวมาเล่าประกอบเพื่อ

เป็นอุทาหรณ์ หรือต้องการให้เห็นข้อคิดในเรื่องนั้นมาประกอบกับสิ่งที่ผู้เขียนอยากจะบอก เช่น ต้องการให้เห็นถึงคุณค่าของความสามัคคี ก็ยกเอาเรื่อง ฟอตุก กับ แขนงไฟมาอุปมาประกอบ ต้องการให้เห็นโทษของการพูดปด ก็นำเรื่อง เด็กเลี้ยงแกะ มาเล่าประกอบ เป็นต้น การศึกษาวรรณกรรมในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จึงควรศึกษาอย่างพินิจพิจารณา มองหาอรรถประโยชน์จากวรรณกรรมที่อ่านให้ได้หลาย ๆ ด้าน รับเอาคุณค่าจากวรรณกรรมให้มากที่สุด เป็นความจริงที่ว่า แต่ละคนย่อมมองวรรณกรรมแตกต่างกันไป แล้วแต่ภูมิหลัง และจุดมุ่งหมายในการอ่านของแต่ละคน ซึ่งเป็นธรรมชาติของความผิดแปลกใด ๆ

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรม วรรณคดี

ทฤษฎีสวรรคตสันสกฤตและบาลี

อรรถการศาสตร์ (กรมศิลปากร, 2550) เป็นวิชาว่าด้วยการแต่งคำประพันธ์ให้มีความไพเราะ เพราะพึงถูกต้องตามแบบแผนของภาษา และเป็นสิ่งที่ทำให้วรรณคดีมีคุณค่า ได้นำข้อมูลจากทฤษฎีอรรถการศาสตร์มานำเสนอดังนี้

1. ทฤษฎีคุณ คุณ คือลักษณะที่โดดเด่นในบทประพันธ์ คุณเป็นสิ่งที่เรขูให้บทประพันธ์มีคุณค่ามากขึ้น ได้แก่

1.1 เสลชะ คือ ความกระชับของเสียงในคำที่ใช้ คำที่มีเสียงอักษรชนิด (ถ,ผ)

1.2 ประสาทะ คือ ความกระจ่างชัดเจนของถ้อยคำ ต้องเป็นคำที่ไม่มี

ความหมายกำกวม

1.3 สมตา คือ ความกลมกลืนของเสียงในบทประพันธ์วรรคหนึ่งหรือบทหนึ่ง

1.4 มาตุระ คือ ความไพเราะของถ้อยคำ

1.5 สุกุมลตา คือ ความแผ่วเบาและความนุ่มนวลของเสียงในบทประพันธ์

1.6 อรรถยักติ คือ ความสมบูรณ์ของความหมายในคำประพันธ์ ไม่มีคำที่ละ

ไว้หรือคำที่ต้องอธิบายความ

1.7 อุทาระ คือ ความสูงส่งของเนื้อหาที่มุ่งจรรโลงใจ

1.8 โอชะ คือ ความเข้มแข็งของพลังของความหมาย เกิดจากการใช้คำสมาสที่คลุมความหมายของหลายๆสิ่ง ไว้ในคำเดียว

1.9 กานติ คือ ความงามสง่าของถ้อยคำ ไม่ตกแต่งฟุ่มเฟือยเกินไป

1.10 สมาริ คือ ความหมายแฝงที่กระทบใจผู้อ่านให้คิดต่อหรือตีความ

2. ทฤษฎีอรรถการ คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นอารมณ์ของบทประพันธ์ อรรถการแบ่งเป็นอรรถการฝ่ายเสียงและอรรถการฝ่ายความหมาย

2.1 อรรถการฝ่ายเสียง คือ การเล่นคำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ ได้แก่

2.1.1 ยมก คือการเล่นคำโดยใช้คำที่มีเสียงเหมือนกันทุกพยางค์หรือบางพยางค์ แต่สื่อความหมายต่างกัน คำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน

2.1.2 อนุปราส คือ การเล่นเสียงโดยใช้การซ้ำเสียงพยัญชนะในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน ส่วนใหญ่มีเสียงสระต่างกัน

2.2 อรรถการฝ่ายความหมาย คือ การใช้โวหารเปรียบเทียบหรือโวหารแฝงความหมาย เพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่างกันไป ได้แก่

2.2.1 อุปมา คือ การนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับแล้ว โดยมีคำว่าเหมือน คล้าย เป็นต้น

2.2.2 รูปกะ คือ การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง

2.2.3 อุปมารูปกะ คือการเปรียบเทียบโดยใช้ถ้อยคำเหมือนรูปกะแต่มีได้หมายความว่าความลึกซึ้งเท่ากับรูปกะ

2.2.4 อุปเมโยปมา คือการเปรียบเทียบแบบอุปมาสองทาง

2.2.5 อนันวยะ คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับตัวของมันเอง เพราะไม่มีสิ่งใดที่คู่ควรพอที่จะนำมาเปรียบด้วยได้

2.2.6 วยติเรก คือการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง

2.2.7 ประคตฺตูปมา คือ การเปรียบเทียบด้วยข้อความ 2 ประโยคในลักษณะคู่ขนานกัน

2.2.8 อุตเปรกษา คือ การกล่าวโดยแสดงจินตนาการให้เกินจริง

2.2.9 อติศโยคติ คือ การกล่าวให้เกินจริงโดยไม่ใช้คำว่าประหนึ่ง

2.2.10 ตูลยโยคติ คือ การเปรียบเทียบให้เห็นว่าของสองสิ่ง มีคุณลักษณะหรือกระทำที่ส่งผลได้เหมือนกัน แต่มีนัยสิ่งหนึ่งเหนือว่าสิ่งหนึ่ง

2.2.11 สมาโลกติ คือ การเปรียบเทียบโดยกล่าวถึงสิ่งหนึ่ง แต่หมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีได้กล่าวออกมาตรงๆ

2.2.12 สสันเทหะ คือ การเปรียบเทียบโดยกล่าวถึงความเหมือนของสิ่ง 2 สิ่งที่ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความฉงน

2.2.13 สโหคติ คือ การกล่าวด้วยถ้อยคำเพียงคำเดียวถึงการกระทำของสิ่ง 2 สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน

2.2.14 เสลษะ คือ การเล่นคำด้วยการใช้คำเดียวที่มี 2 ความหมายอาจเป็นคำพ้องรูปคำพ้องเสียง

2.2.15 ทิปกะ คือ การกล่าวด้วยข้อความที่มีส่วนขยายเพียงหนึ่ง แต่มีกริยาหลายๆตัวหรือมีกริยาเพียงตัวเดียวแต่มีส่วนขยายมากกว่าหนึ่ง

2.2.16 ยถาสังขยะ คือ การกล่าวถึงสิ่งต่างๆ โดยใช้ลำดับเดียวกับที่เคยกล่าวถึงไว้แล้วในคำประพันธ์บทเดียว

2.2.17 อรรถนตรนยาสะ คือ การหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง อาจเป็นการยกหลักทั่วไปมาสนับสนุนกรณีเฉพาะ หลักทั่วไปที่นิยมยกมาอ้างมักเป็นคำพังเพยหรือสุภาษิต

2.2.18 นิพทรศนะ คือ การเปรียบสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับการกระทำหรือสิ่งที่เป็นอุทาหรณ์

2.2.19 วิเศษโยคติ คือ การกล่าวถึงสาเหตุ แต่ไม่มีผลที่ควรจะมีเพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

2.2.20 วิภาวนา คือ การกล่าวถึงผลทั้งที่ไม่สาเหตุ เพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

2.2.21 วิโรธ คือ การกล่าวถึงลักษณะหรือการกระทำของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ขัดแย้งกับที่ควรเป็นตามธรรมชาติ

2.2.22 ประยาโยคตา คือ การกล่าวโดยอ้อม แสดงเจตนาหนึ่งแต่มีเจตนาอื่น

2.2.23 อปรัสตุดประคังสา คือ การกล่าวสรรเสริญโดยอ้อม สิ่งที่ต้องการสรรเสริญมิได้ถูกเอ่ยถึง แต่เป็นที่เข้าใจว่าเป็นต้นเหตุของคำกล่าวนั้น

2.2.24 วยัชสตุติ คือ การกล่าวสรรเสริญที่มีเจตนาแท้จริงเป็นการดิเตียนหรือการกล่าวดิเตียนที่มีเจตนาแท้จริงเป็นสรรเสริญ

2.2.25 อาเภปะ คือ การกล่าวปฏิเสธ แต่เจตนาแท้จริงมิใช่การปฏิเสธ

2.2.26 อปหนุติ คือ การกล่าวแสดงจินตนาการ

2.2.27 สวภาโวคติ คือ การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ

3 ทฤษฎีรส รสคือ ปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน เมื่อได้รับอารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี อารมณ์ต่างๆที่กวีแสดงให้เห็นในผลงาน เรียกว่า ภาวะ มี 9 อย่าง คือ ความรัก ความขบขัน ความทุกข์โศก ความโกรธ ความมุ่งมั่น ความน่ากลัว ความน่ารังเกียจ ความน่าพิศวงและความสงบ

ตำราอรรถกถาของสันสกฤตยังได้อธิบายถึงรสที่ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ 9 รส ดังได้ประมวลไว้ ดังนี้

3.1 ศฤงคารรส รสแห่งความรักเป็นการพรรณนาความรักระหว่างหนุ่มสาวระหว่างสามีภรรยา ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย บิดามารดากับบุตร ญาติกับญาติ สามารถทำให้ผู้อ่าน พอใจรัก เห็นคุณค่าของความรักนี้ถ้อยคำรักกับเขาบ้างเช่น รักฉันชั่วสาว รักหมู่คณะ รักประเทศชาติ เป็นต้น อย่างเช่น เรื่องลิลิตพระลอ เต็มไปด้วยรสรัก

3.2 หาสรส รสแห่งความขบขันเป็นการพรรณนาที่ทำให้เกิดความร่าเริง สดชื่น เสนาะขบขัน อาจทำให้ผู้อ่าน ผู้ดูยิ้มกับหนังสือ ยิ้มกับภาพที่เห็น ถึงกับลืมทุกข์ดับกลุ้มไปชั่วขณะ เช่น เรื่องระเด่นลันได เป็นต้น

3.3 กรุณารส รสแห่งความเมตตากรุณาเป็นบทพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านหดหู่เหี่ยวแห้ง เกิดความเห็นใจถึงกับ น้ำตาไหล พลอยเป็นทุกข์ เอาใจช่วยตัวละคร เช่น เห็นนางสีดา เห็นใจรกา และเห็นใจนางวันทอง เป็นต้น

3.4 รุทรส รสแห่งความโกรธเคือง บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ ชื่นชอบ ชัดเคืองบุคคลบางคนในเรื่อง บางทีถึงกับขว้างหนังสือทิ้ง หรือนึกต่อนั่นก็มี เช่น โกรธขุนช้าง โกรธชูชก

3.5 วีรรส รสแห่งความกล้าหาญบทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟังพอใจ ผลงานและหน้าที่ ไม่ดูหมิ่นงาน อยากเป็นใหญ่ อยากร่ำรวย อยากมีชื่อเสียง เลียนแบบสมเด็จพระนเรศวร ชอบความมีชั้นดีมีฐานะของพระมหาอุปราชา จากเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

3.6 ภัยนกรส รสแห่งความกลัว ความทุกข์เวทนาบทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง ผู้ดู มองเห็นทุกข์ เห็นโทษ เห็นภัยในบาปกรรมทุจริต เกิดความสะดุ้ง กลัวโรกภัยสัตว์ร้าย ภูตผีปีศาจ บางครั้งต้องหยุดอ่าน รู้สึกขนลุกซู่

3.7 พิกตสรส รสแห่งความขัง ความรังเกียจบทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟังขังน้ำหน้าตัวละครบ้างตัว เพราะจิตโหดร้ายของตัวละครบ้างเช่น เกลียดนางผีเสื้อสมุทร ในเรื่องพระอภัยมณีที่นำพ้อเงือก เป็นต้น

3.8 อัปภูตรส รสแห่งความพิศวงประหลาดใจบทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้นึก แปลกใจ อะใจ อย่างหนัก ตื่นเต้นนึกไม่ถึงว่า เป็นไปได้ เช่นนั้น หรือ อัจฉริยะคาดไม่ถึงในความสามารถ ในความคมคายของคารม ในอุบายหรือในศิลปวิทยาคุณแปลกใจ

3.9 ศานตีสร รสแห่งความสงบอันเป็นอุดมคติของเรื่อง เช่น ความสงบสุขในแดนสุขาวิ ในเรื่อง วาสิฏฐี อันเป็นผลมุ่งหมายทางโลก และทางธรรม เป็นผลให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง เกิดความสุขสงบ ในขณะที่ได้เห็นได้ฟัง ตอนนั้น ด้วย

กุสุมา รักษมณี (2549) กล่าวถึงทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต สามารถสรุปได้ดังนี้ รส คือ ปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน เมื่อผู้อ่านได้รับรู้อารมณ์ที่กวีได้ถ่ายทอดเอาไว้ในวรรณคดี โดยนักวรรณคดีที่ได้ศึกษาตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตมีความเห็นว่าวรรณคดีเกิดขึ้นเมื่อกวีมีอารมณ์สะท้อนใจ แล้วถ่ายทอดความรู้สึกนั้นออกมาในบทประพันธ์ อารมณ์นั้นจะกระทบใจผู้อ่านทำให้เกิดการรับรู้และเกิดปฏิกริยาทางอารมณ์เป็นการตอบสนองสิ่งที่กวีเสนอออกมา รสจึงเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน มิใช่สิ่งที่อยู่ในวรรณคดีซึ่งเป็นเพียงอารมณ์ที่กวีถ่ายทอดลงไว้และเป็นตัวทำให้เกิดรสเท่านั้น ส่วนรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับลักษณะของรสและลำดับขั้นตอนในการเกิดรสนั้น อารมณ์ต่าง ๆ ที่กวีแสดงไว้ในผลงานเรียกว่า “ภาวะ” ใน ระยะเวลาภาวะหลักมี 9 อย่าง คือ ความรัก (รติ) ความขบขัน (หาสะ) ความทุกข์โศก (โสกะ) ความโกรธ (โกรธะ) ความมุงมั่น (อุตสาหะ) ความน่ากลัว (ภยะ) ความน่ารังเกียจ (ชฎุปสา) ความน่าพิศวง (วิสมยะ) และความ

สงบ (สมะ) เพื่อให้ผู้อ่านสามารถรับรู้ว่าจะเกิดภาวะหนึ่งขึ้นแก่ตัวละคร กวีต้องแสดงเหตุของภาวะ (วิภาวะ) ไว้เป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นตัวละครต้องแสดงผลของภาวะ (อนุภาวะ) ให้รู้ว่าเกิดภาวะหนึ่งขึ้นในใจของตัวละครแล้ว นอกจากนั้นยังมีการแสดงออกอีกอย่างหนึ่งเป็นภาวะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (สาดตวิภาวะ) สาดตวิภาวะจึงทำหน้าที่ช่วยอนุภาวะให้ผู้อ่านได้รับรู้ภาวะในใจตัวละครได้ง่ายขึ้น เมื่อผู้อ่านได้รับรู้ภาวะที่กวีแสดงไว้แล้วก็จะเกิดอารมณ์ตอบสนองต่อภาวะนั้น เรียกว่า “รส” ซึ่งมี 9 รส เท่ากับจำนวนภาวะและจะสัมพันธ์กับแต่ละภาวะ คือ ความซาบซึ้งในความรัก (สฤงการรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองต่อภาวะรัก ความสนุกสนาน (หยาสยรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองภาวะขบขัน ความสงสาร (กรูณารส) เป็นอารมณ์ตอบสนองต่อภาวะทุกข์โศก ความแค้นเคือง (เราทรรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองต่อภาวะโกรธความชื่นชมในความกล้าหาญ (วีรรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองความมุ่งมั่นในการต่อสู้ ความเกรงกลัว (ภยานกรส) เป็นภาวะตอบสนองต่อภาวะน่ากลัว ความเบื่อบรรเทา ซิงซัง (พิภัตสรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองภาวะน่ารังเกียจ ความอัศจรรย์ใจ (อัทภูตรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองภาวะน่าพิศวง และความสงบแห่งจิตใจ ส่วน (सानตรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองต่อภาวะสงบในส่วน ของรสวรรณคดีสันสกฤต กุสุมา รักษมณี กล่าวสรุปได้ว่า การเกิดรสทั้ง 8 มีภาวะต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบ ดังนี้ สฤงการรส คือ ความซาบซึ้งในความรัก เกิดจากความรัก 2 ประเภท คือ ความรักของผู้ที่ได้อยู่ด้วยกัน (สัมภोजะ) และความรักของผู้ที่อยู่ห่างจากกัน (วิประลัมภะ) ความรักแบบ สัมภोजะนั้นมีเหตุของภาวะ (วิภาวะ) คือ การอยู่กับผู้ที่ถูกตาต้องใจ การอยู่ในบ้านเรือนหรือสถานที่ที่สวยงาม การอยู่ในฤดูกาลที่เอื้อต่อการแสดงความรัก การแต่งตัวงดงาม การลูบทาด้วยของหอมและประดับด้วยมาลัย การเที่ยวชมสวนหรือเล่นสนุกสนาน การดูหรือฟังสิ่งที่เจริญหูเจริญตา เป็นต้น การแสดงผลของภาวะ (อนุภาวะ) ได้แก่ พุดจาอ่อนหวาน จริตกริยาแหลมซ้อยขม้ายชายดา ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นต้น ส่วนความรักแบบวิประลัมภะนั้นมีเหตุของภาวะ คือ การพลัดพรากจากกัน การแสดงผลของภาวะ ได้แก่ ทำทางหมอด้ายตายอยาก สงสัย วิตกกังวลกระสับกระส่าย พร่ำรำพัน เป็นต้น

ความหมายและความสำคัญของศฤงคารรส

วรรณคดีมีส่วนประกอบหลายอย่าง อันได้แก่ วัสดุ อลังการ และรส รสนับได้ ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด และถือเป็นหัวใจของนักประพันธ์ รสในวรรณคดีที่ปรากฏในนาฏศาสตร์ มีอยู่ด้วยกัน 8 รส แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก รสที่เป็นเหตุของรสอื่น มี 4 รส คือ ศฤงคารรส (รสแห่งความรัก) รุทรส (รสแห่งความแค้นเคือง) วีรรส (รสแห่งความกล้าหาญ) และพิภัสสร (รสแห่งความชิงชังเบียดเบียน) กลุ่มที่ 2 คือรสที่เกิดคล้อยตาม มี 4 รส ได้แก่ หาสยรส (รสแห่งความสนุกสนาน) กรุณารส (รสแห่งความสงสาร) อัทฐรส (รสแห่งความอัศจรรย์ใจ) และภยานกรส (รสแห่งความกลัว)

คำว่า รส คือปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน เมื่อได้รับอารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี นักวรรณคดีตามทฤษฎีรส มีความเห็นว่า วรรณคดีเกิดขึ้นเมื่อกวีมีอารมณ์สะท้อนใจ แล้วถ่ายทอดความรู้สึกนั้นออกมาในบทประพันธ์ อารมณ์นั้นจะกระทบใจผู้อ่าน ทำให้เกิดการรับรู้ และเกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์เป็นการตอบสนองสิ่งที่กวีได้เสนอมา รสจึงเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน มิใช่สิ่งที่อยู่ภายในวรรณคดีซึ่งเป็นเพียงอารมณ์ที่กวีได้ถ่ายทอดลงไว้และเป็นตัวทำให้เกิดรสเท่านั้น และเพื่อให้ผู้อ่านสามารถรับรู้ ว่ามีภาวะหนึ่งที่เกิดขึ้นกับตัวละคร กวีจะต้องแสดงเหตุของภาวะ (วิภาวะ) ไว้ในเบื้องต้น วิภาวะอาจเป็นตัวละครที่ทำให้เกิดภาวนั้น เช่น ชายและหญิงผู้ทำให้เกิดภาวะรัก อาจเป็นตัวละครที่มีบทบาทสัมพันธ์กับตัวละครที่แสดงภาวะ เช่น เพื่อน แม่สื่อ หรืออาจเป็นฉาก หรือการเกริ่นเรื่อง และการท้าวความในระหว่างการดำเนินเรื่องต่อจากนั้นตัวละครต้องแสดงผลของภาวะ (อนุภาวะ) ให้รู้ว่าเกิดภาวะหนึ่งขึ้นในใจของตัวละครแล้ว อนุภาวะอาจเป็น คำพูด เช่น พูดหยาบคาย หรืออาจเป็นอาการปฏิกิริยา เช่น กระตือรือร้น นอกจากนั้นยังมีการแสดงอีกอย่างหนึ่งเป็นภาวะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (สาดตวิกภาวะ) เช่น เหงื่อออก ตัวสั่น น้ำตาไหล สาดตวิกภาวะจึงทำหน้าที่ช่วยอนุภาวะให้ผู้อ่านได้รับรู้ภาวะในใจตัวละครได้ง่ายขึ้น

คำว่า ศฤงคารรส ประกอบขึ้นมาจากศัพท์ 2 ศัพท์ คือ ศฤงการ กับรส คำว่า ศฤงการ แปลว่าความรัก และคำว่ารส แปลว่า วิสัยแห่งการรับรู้ของลิ้น อันหมายถึงสิ่งที่เรารับรู้ได้ เช่น มะนาวมีรสเปรี้ยว น้ำตาลมีรสหวาน เป็นต้น แต่ในทางวรรณคดีนั้น รส หมายถึง สิ่งที่ได้รับรู้ได้ด้วยใจ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของวรรณคดีที่ทำให้เกิดรส เมื่อนำศัพท์ทั้งสองมารวมกันแล้ว ก็จะได้คำว่า ศฤงคารรส มีความหมายว่า รสที่เกิดจากความรัก รสที่ซาบซึ้งในความรัก หรือประสาทรับรู้ที่เป็นซาบซึ้งในความรัก ศฤงคารรสเป็นความรู้สึกซาบซึ้งในความรักที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน หลังจากที่ถูกถ่ายทอดความรู้สึกและความสะท้อนใจในเรื่องของความรัก แล้วถ่ายทอดความรู้สึกนั้นออกมาในบท

ประพันธ์ที่ตนกำลังเขียนอยู่ กล่าวได้ว่ากวีนั้นใช้อารมณ์ร่วมหรือเข้าถึงตัวละคร นึกว่าตัวเองเป็นตัวละครตัวนั้นจริงๆ อารมณ์ที่ถ่ายทอดออกมาเป็นตัวอักษรนั้นจึงไปกระทบใจผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง จนทำให้ผู้อ่านเกิดการรับรู้และปฏิกิริยาทางอารมณ์ความรักและความห่วงหาอาทรเป็นการตอบสนองสิ่งที่กวีต้องการจะนำเสนอให้ผู้อ่านเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกนั้นไปด้วย ฉะนั้นศฤงคารรสจึงเป็นรสที่ว่าด้วยความรู้สึกซาบซึ้งในความรักที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือผู้ที่ได้ยินได้ฟัง จึงมิใช่เป็นสิ่งที่อยู่แต่ในวรรณคดี ซึ่งเป็นเพียงอารมณ์ที่กวีถ่ายทอดลงไว้และเป็นตัวทำให้เกิดศฤงคารรสเท่านั้น

ความสำคัญของศฤงคารสนั้น จะเห็นได้ว่าบทประพันธ์เรื่องหนึ่งๆ ของกวีที่พรรณาเรื่องราวเกี่ยวกับความรักนั้น นอกเสียจากอาศัยเพียงตัวอักษรเขียนพรรณาเรื่องราวความรักไปตามเรื่องราวที่สร้างเรื่องไว้ โดยไม่มีภาวะเสริมหรือบ่งบอกความละเอียดในบทประพันธ์ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นแล้ว ยังมีสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งที่กวีจะต้องคำนึงถึงด้วย คือต้องมีการเพิ่มความชัดเจนในทางอารมณ์รักของตัวละครเข้าไปด้วย เรียกว่าต้องพรรณาถึงตัวละครที่กำลังซาบซึ้งอยู่ในความรักให้ผู้อ่านมองเห็นภาพชัดเจนตามไปด้วย บทละครช่วงไหนที่เหมาะสมกับการพรรณาเรื่องราวความรักของตัวละคร ก็ควรพรรณาบทตรงนั้นให้ผู้อ่านเมื่อได้อ่านแล้วเข้าใจทันทีและเกิดการจินตนาการนึกมองเห็นภาพนั้นตามตัวละครชัดเจนตามไปด้วย วิธีการที่จะให้ผู้อ่านนึกมองเห็นภาพชัดเจนนั้นมีหลายวิธี เช่น การยกสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบให้เห็นก็ได้ เมื่อทำได้เช่นนี้แล้ว ก็จะทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังมีอารมณ์ความรู้สึกรัก มีความรู้สึกซาบซึ้งในความรัก รู้สึกคล้อยตามตัวละครนั้นไปด้วยและในที่สุดที่สำคัญยิ่งก็คือผู้อ่านหรือผู้ฟังนั้นก็จะได้รับอรรถรสแห่งศฤงคารรสจากวรรณคดีตามไปด้วยเช่นกัน

ลักษณะและองค์ประกอบที่ทำให้เกิดศฤงคารรส

ลักษณะของศฤงคารสนั้น ส่วนมากแล้วจะพบว่าในวรรณคดีสันสกฤตประเภทบทละครที่มีการดำเนินเรื่องและมักไม่พบในวรรณคดีประเภทประวัติศาสตร์ พงศาวดาร และจดหมายเหตุ เป็นต้น ซึ่งงานเหล่านี้เป็นเพียงการบันทึกข้อมูลไว้เท่านั้น ไม่ได้มีความมุ่งหมายทางอารมณ์และความรู้สึกตลอดจนวรรณคดีสุภาษิตที่ไม่มีการดำเนินเรื่อง ก็ถือว่าไม่ได้มีความมุ่งหมายให้เกิดศฤงคารรสเช่นกัน องค์ประกอบของศฤงคารรส ในตำราнауศาสตร์กล่าวถึงองค์ประกอบที่ทำให้เกิดศฤงคารสนี้มีความยินดีเป็นแดนเกิดและตั้งอยู่ในฐานะ 10 อย่าง คือ

1. นยนปรีติ ชอบกันด้วยนัยน์ตา
2. จิตตสังคตา เกิดความรักสมอยู่ในใจ
3. สังคัลปีปะ มีความมุ่งหมายจะให้ได้ตามความคิด
4. นิทรา นอนคิด

5. อาจเจนะ ตัดอาหารไม่เป็นอันกิน
6. ตนฺตา ผอมลงจนตัวเบา
7. วิษยนิวฤตติ ไม่เอาใจใส่ในสิ่งใดๆ
8. ลัชชานาส ลีนอาย
9. อุนมาทะ เพื่อกล้ง
10. มูรฉา สลบไม่รู้สีกตัวหรือมรณะ

ประเภทของศฤงคารรส

ศฤงคารรสในวรรณคดีนั้นมี 2 ประเภท ได้แก่ สัมโลกะและวิประลัมภะ

ประเภทแรกคือ สัมโลกะ คือความรักของผู้ที่ได้อยู่ด้วยกันกับบุคคลผู้เป็นที่รัก เป็นความรักของชายหญิงเมื่อได้อยู่ร่วมกัน เป็นความรักที่สมปรารถนาเพราะเข้าใจกัน หรือผ่านพ้นอุปสรรคมาแล้ว มีเหตุของภาวะ(วิภาวะ) คือ การอยู่กับผู้ที่ถูกตาต้องใจ การอยู่ในบ้านเรือนหรือสถานที่ที่สวยงาม การอยู่ในฤดูกาลที่เอื้อต่อการแสดงความรัก การแต่งตัวงดงาม การอุปถัมภ์ด้วยของหอมและประดับด้วยมาลัย การเที่ยวชมสวนหรือเล่นสนุกสนาน การดูหรือฟังสิ่งที่เจริญหูเจริญตา เป็นต้น การแสดงผลของภาวะ(อนุภาวะ) ได้แก่ พุดจาอ่อนหวาน จริตกริยาชุ่มช้อย ชม้ายชายตา ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นต้น

ส่วนวิประลัมภะ คือ ความรักของผู้ที่อยู่ห่างจากกันหรือพลัดพรากจากกันกับบุคคลผู้เป็นที่รัก เป็นความรักของชายหญิงที่อยู่ห่างกัน มีความกระวนกระวายซึ่งกันและกัน วิประลัมภะนี้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือตอนแรกรักกันแต่ไม่สมหวัง เมื่อสมหวังแล้วแต่ต้องพลัดพรากจากกันเพราะอุปสรรคและการพลัดพรากจากกันนี้ ในตอนอวสานต้องมีความหวังที่จะได้กลับมาพบกันและอยู่ร่วมกัน และที่สำคัญจะต้องไม่มีการพรรณนาถึงการตายของตัวละคร มีเหตุของภาวะ คือ การพลัดพรากจากกัน การแสดงผลของภาวะ ได้แก่ ทำทางหมดอาลัยตายอยาก สงสัย วิตกกังวล กระสับกระส่าย พร่ำรำพัน เป็นต้น

อารมณ์และปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดศฤงคารรส

ภาวะรัก(รติ) เป็นอารมณ์พื้นฐาน(สถायิภาวะ) ทำให้เกิดความซาบซึ้งในความรัก (ศฤงคารรส) ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิดศฤงคารรสนั้น ได้แก่ ผู้อ่าน กวี และตัววรรณคดี คือผู้อ่านจะต้องเป็น สหฤทัยและมีวิสาสนา กวีจะต้องมีปฏิกิริยาและศักดิ์ ตัววรรณคดีจะต้องแสดงวัตถุ อลงการ

และรส โดยใช้วิธี การที่จะเข้าใจความหมายของวรรณคดีได้เพียงใดนั้น นักประพันธ์หรือกวีที่ถือตามทฤษฎีพลังความหมายของคำ ถือว่าทั้งผู้อ่าน กวี และตัววรรณคดีมีความสำคัญพอๆกัน

อุปสรรคของการเกิดศฤงคารรส

การกล่าวถึงอุปสรรคในการเกิดศฤงคารรสนั้น ก็เหมือนกับอุปสรรคของการเกิดรสทั่วไป ในส่วนของศฤงคารรสก็เช่นเดียวกัน คือศฤงคารรสจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากมีอุปสรรคประการใดประการหนึ่ง ดังต่อไปนี้

1. เมื่อผู้อ่านไม่เชื่อว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ จึงเสนอวิธีการขจัดอุปสรรคไว้ 2 แนวทางคือแนวทางแรก ถ้าเป็นเหตุการณ์ที่อยู่ในโลกวิสัย(โลกสามัญ) คือผู้อ่านต้องทำใจให้พ้องกับกวี แล้วก็ยอมรับเหตุการณ์ในเรื่องแต่การเกิดสภาพทุกข์สังวาท(มีใจพ้องกับกวี) นั้น มิได้เกิดแก่ผู้อ่านทุกคน เพราะสภาพจิตของมนุษย์แต่ละคนต่างกัน บางคนอ่อนไหวง่าย มีความรู้สึกรุนแรงมากเกินไป แต่บางคนใจแข็งไม่ยอมรับรู้อารมณ์ใดเลย ส่วนแนวทางที่ 2 คือถ้าเป็นเหตุการณ์ที่ไม่อยู่ในโลกวิสัย (อโลกสามัญ) เช่นการแสดงอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศ ที่เกินวิสัยมนุษย์ที่จะทำได้ จึงต้องขจัดสิ่งเหล่านี้ออกไป

2. เมื่อผู้อ่านรู้สึกว่ กาละ เทศะ บุคคลและเหตุการณ์ในเรื่องสัมพันธ์กับตนเองโดยตรงหรือห่างจากตนมากเกินไป รสในส่วนศฤงคารรสก็จะไม่เกิด เมื่อผู้อ่านรู้สึกว่เรื่งนั้นเหมือนกับเรื่งของตนหรือของผู้ใกล้ชิด ผู้อ่านก็จะเกิดความรู้สึกอึดอัดและกังวล เมื่อรับรู้ภาวะรักก็จะเกิดความอาลัย อยากให้ความรู้สึกนั้นอยู่กับตนต่อไปนานๆ หรือเมื่อรับรู้ภาวะทุกข์โศกก็จะเกิดความกังวล อยากให้ความรู้สึกนั้นหายไปโดยเร็วที่สุด เพื่อขจัดสิ่งเหล่านี้ผู้อ่านต้องทำใจให้อิสระจากตนเอง โดยลบความเป็นตนเองออกก่อน แล้วทำประหนึ่งว่าเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกหนึ่งกับตัวละคร เพื่อจะบอกให้ผู้อ่านรับรู้เรื่งราวและความรู้สึกต่างๆ อันเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะต้องรับฟังเรื่งเหล่านั้น แต่การที่ผู้อ่านจะรู้สึกเช่นนั้นได้ก็ขึ้นกับความสามารถของกวีเป็นส่วนหนึ่งที่จะต้องสรรค์สร้างถ้อยคำเพื่อสร้างโลกมายาขึ้นมาให้ผู้อ่านได้อยู่กับตัวละครโดยเฉพาะ

3. เมื่อผู้อ่านหมกมุ่นกับความรู้สึกของตัวเองมากเกินไป ใจก็จะไม่มีที่ว่าง ที่จะรับรู้ภาวะใดๆทั้งสิ้น รสในส่วนของศฤงคารรสก็จะไม่เกิด ข้อนี้ขึ้นอยู่กับผู้อ่านเป็นสำคัญ ผู้อ่านจะต้องทำใจของตนเองให้เป็นสเหตุย คือ รายเรียบ นิ่งสนิท หากหมกมุ่นกับความรู้สึกของตนเอง เมื่ออยู่ในท่ามกลางบรรยากาศมาของละคร สักพักหนึ่งก็จะถูกโน้มน้าวให้ห่างออกจากอารมณ์ของตนเองที่ติดค้างอยู่ได้ รสในส่วนของศฤงคารรสก็จะเกิด กลวิธีเหล่านี้อาจโน้มน้าวใจของผู้อ่านได้แต่ถ้าผู้อ่านมีสภาพจิตไม่เป็นสเหตุยกลวิธีใดๆ ก็ไม่ได้ผล

4. เมื่อผู้อ่านมิได้รับรู้ภาวะต่างๆ ด้วยการประจักษ์ เพียงแต่ใช้การคาดหมายซึ่งเรียกว่า อนุมาน และการฟังคำบอกเล่าซึ่งเรียกว่าศัพทะ ที่ไม่สามารถสื่อความหมายได้เที่ยงตรงและชัดเจน เท่ากับวิธีการประจักษ์ อันเป็นพื้นฐานความเชื่อของนยายะที่ว่า “ความรู้ทุกอย่างขึ้นอยู่กับการประจักษ์โดยตรง” การที่เราจะรับภาวะทุกข์โศกของตัวละครได้ ไม่เพียงแต่รู้ว่ามีสาเหตุ เช่น การพลัดพรากจากครอบครัว แล้วอนุมานเอาว่าเหตุเช่นนั้นก่อให้เกิดความทุกข์โศก หรือมิใช่เพียงคำบอกเล่าว่าเขาพลัดพรากจากครอบครัวเขาจึงทุกข์โศก เราต้องรับรู้ด้วยตนเองว่า เมื่อมีสาเหตุเช่นนั้น ตัวละครมีพฤติกรรมหรืออากัปกริยาผิดไปอย่างไร เช่น ซึมเศร้า ร้องไห้ ถอดถอนใจ เราก็รู้อารมณ์ของตัวละครได้ สิ่งบ่งบอกอารมณ์ที่ช่วยให้เราประจักษ์ ได้แก่ วิธีการแสดง คำพูด ท่าทาง เป็นต้น แต่บางครั้งก็ยังมีอาจแสดงภาวะตรงๆได้ ฉะนั้นข้อนี้อุปสรรคอยู่ที่ผู้อ่านเป็นสำคัญ

5. เมื่อผลงานชิ้นนั้นมีได้แสดงภาวะหลัก(สถาปีภาวะ) มีแต่ภาวะเสริม(วยภิจารภาวะ) เช่น ความสงสัย ความอาย เป็นต้น เท่านั้น ภาวะเสริมต่างๆจะไม่กระทบใจผู้อ่านมากพอที่จะทำให้เกิดรสในส่วนสฤงคารรสได้ เพราะเป็นความรู้สึกเพียงผิวเผินและแผ่วเบา เหมาะที่จะเป็นตัวเสริมภาวะหลัก เช่น ความรัก ความทุกข์ เป็นต้น มากกว่า ฉะนั้นบทละครก็ต้องมีภาวะหลักเป็นแกนของเรื่องจึงจะทำให้เกิดรสนั้นๆได้

6. เมื่อวิภาวะ อนุภาวะ และวยภิจารภาวะ ไม่สอดคล้องกันและไม่สัมพันธ์กับภาวะหลักที่เป็นแกนของเรื่อง รสในส่วนสฤงคารรสก็ย่อมไม่เกิด การปรากฏตัวของโจรผู้ร้าย อาจเป็นวิภาวะของความรุนแรงหรือความกลัวก็ได้ หากไม่มีอนุภาวะหรือวยภิจารภาวะที่สอดคล้องกันผู้อ่านก็จะสงสัยว่าภาวะที่กวีต้องการสื่อ่นั้นคือสิ่งใดกันแน่ การหลั่งน้ำตาอาจเป็นอนุภาวะของความทุกข์หรือความสนุกสนานก็ได้ หากไม่มีวิภาวะหรือวยภิจารภาวะ ที่สอดคล้องกัน ฉะนั้น ภาวะทั้ง 3 จึงต้องสอดคล้องกัน เช่น ความตายของเพื่อนรักเป็นวิภาวะ การหลั่งน้ำตาเป็นอนุภาวะ ความวิตกกังวลเป็นวยภิจารภาวะ ทั้งหมดสอดคล้องกับการสื่อภาวะหลักคือทุกข์โศก เมื่อนั้นอารมณ์รสก็จะเกิดแก่ผู้อ่าน หากกระบวนการนี้มีอนุภาวะที่แปลกปลอมเข้ามาเป็นการยืม หรือเสียงหัวเราะทุกอย่างก็จะเปลี่ยนไป เพราะผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่า ความตายของเพื่อนอาจไม่ใช่วิภาวะของความทุกข์โศกเสีย แล้วรสกรูณาจึงไม่เกิด เป็นต้น

การอ่านวิเคราะห์

ความหมายของการอ่านวิเคราะห์

นักการศึกษากล่าวถึงความหมายของการอ่านวิเคราะห์ไว้ดังนี้

ประเทิน มหาจันทร์ (2530: 173) ให้ความหมายของการอ่านวิเคราะห์ คือ การคิดอย่างรอบคอบโดยใช้วิจารณญาณอย่างลึกซึ้ง แต่เป็นการคิดที่มีต่อเรื่องราวที่ได้อ่านจากหนังสือ ผู้อ่านต้องใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจตัดสินความคิดของผู้เขียนว่าเป็นไปในลักษณะใดมากกว่าการที่จะได้เห็นดีเห็นชอบไปกับความคิดของผู้เขียนโดยสิ้นเชิง

สำนักราชบัณฑิตยสถาน (2531: 753) ให้ความหมายของวิเคราะห์ว่า หมายถึง ไตร่ตรอง แยกออกเป็นส่วน ๆ

กรมวิชาการ (2544 : 208-210) ให้ความหมายของการอ่านวิเคราะห์ไว้ว่าเป็นการอ่านหนังสือแต่ละเล่มอย่างละเอียดให้ได้ความครบถ้วน แล้วจึงแยกแยะให้ได้ว่าส่วนต่าง ๆ นั้นมีความหมายและความสำคัญอย่างไรบ้าง แต่ละด้านสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ อย่างไร

ประพนธ์ เรืองณรงค์ (2545 : 51) ให้ความหมายของการอ่านวิเคราะห์ว่าเป็นการอ่านด้วยความคิดพิจารณาและไตร่ตรองด้วยเหตุผลว่าเนื้อความที่อ่านนั้นส่วนใดเป็นสาระหรือไม่เป็นสาระ ส่วนใดเป็นข้อเท็จจริง ส่วนใดเป็นข้อคิดเห็น ส่วนใดควรเชื่อถือ หรือไม่ควรเชื่อถือ รวมถึงพิจารณาจุดประสงค์และทัศนคติของผู้เขียน ทั้งนี้เพื่อแยกแยะและเลือกเฟ้นสาระที่ดี ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 208) ให้ความหมายการอ่านวิเคราะห์ คือ การอ่านอย่างละเอียดให้ได้ครบถ้วนแล้วจึงแยกแยะออกได้ว่าส่วนต่าง ๆ นั้นมีความหมาย และความสำคัญอย่างไรบ้าง แต่ละส่วนสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ อย่างไร

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546 : 3-6) ให้ความหมายว่า การอ่านวิเคราะห์ หมายถึงการจำแนกเรื่องออกเป็นส่วนๆ ให้เห็นว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร พิจารณาแต่ละส่วนให้ละเอียดลงไปว่าประกอบกันอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง และวิเคราะห์ทัศนคติของผู้แต่งเพื่อทราบจุดมุ่งหมายที่อยู่เบื้องหลังผ่านภาษาและถ้อยคำที่ใช้

วัชร บวรณสิงห์ และนิรมล ศตวุฒิ (2547 :43-48) ให้ความหมายว่า การอ่านเพื่อวิเคราะห์ หมายถึง การอ่านเพื่อแยกแยะความคิด แยกแยะประเด็นสำคัญ แยกแยะข้อมูลข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็นออกจากกันได้อย่างถูกต้อง

บุญชม ศรีสะอาด (2549 :39-42) ให้ความหมายว่า การอ่านเชิงวิเคราะห์ เป็นการอ่านอย่างละเอียดรอบคอบ แยกแยะความคิด แยกแยะประเด็นของสิ่งที่อ่านนำมาจัดลำดับความสำคัญ นำไปสู่การสรุปของเรื่องที่อ่าน

จากความหมายของการอ่านเชิงวิเคราะห์สรุปได้ว่า การอ่านเชิงวิเคราะห์เป็นทักษะ การอ่านในระดับที่สูงกว่าการอ่านทั่ว ๆ ไป มิใช่เป็นเพียงการอ่านเพื่อความรู้และความเพลิดเพลิน เท่านั้น แต่ยังต้องมีการวิเคราะห์สิ่งที่ผู้เขียนได้เขียนในด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างความรู้ความคิดการตัดสินใจแก้ปัญหา และสร้างวิสัยทัศน์ในการดำเนินชีวิต

ความสำคัญและประโยชน์ของการอ่านเชิงวิเคราะห์

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546:1) กล่าวว่า การคิดเชิงวิเคราะห์ เป็นพื้นฐานสำหรับการคิดในมิติอื่นๆต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการคิดเชิงกลยุทธ์ การคิดเชิงเปรียบเทียบ การคิดสร้างสรรค์ การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยให้เราเข้าใจข้อเท็จจริง รู้เหตุผลเบื้องหลังของสิ่งที่เกิดขึ้น เข้าใจความเป็นมาเป็นไปของเหตุการณ์ต่างๆ รู้ว่าเรื่องนั้นมีองค์ประกอบอะไรบ้าง รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ทำให้เราได้ข้อเท็จจริงที่เป็นพื้นฐานความรู้ในการนำไปใช้ในการตัดสินใจแก้ปัญหา การประเมินและการตัดสินใจเรื่องต่างๆได้อย่างถูกต้อง

การอ่านเชิงวิเคราะห์ นอกจากจะช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ความคิดและความบันเทิงจากสิ่งที่อ่านเป็นเบื้องต้นแล้ว ยังก่อให้เกิดประโยชน์อีกหลายประการ คือ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546 :208)

1. ช่วยให้อ่านเห็นภาพทั้งหมดของงานเขียนแต่ละชิ้น เป็นส่วนรวมว่ามีอะไรประกอบอยู่ในลักษณะใด อีกทั้งมองเห็นความสัมพันธ์ของข้อความแต่ละส่วนว่ามีความสัมพันธ์และประกอบกันเข้ามาเป็นงานเขียนแต่ละชิ้นได้อย่างไร
2. ช่วยให้อ่านเกิดทักษะในการอ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ สามารถเลือกได้ว่าอะไรควรอ่านหรืออะไรอ่านผ่าน ๆ หรืออ่านอย่างตั้งใจอย่างละเอียด เพื่อจะได้เป็นความรู้ ความคิดและพัฒนาปัญญา
3. ช่วยให้อ่านเพิ่มประสิทธิภาพการอ่านให้แก่ตนเอง และทำให้เกิดความรักความชื่นชมความซาบซึ้ง อีกทั้งเล็งเห็นคุณค่าของงานเขียน
4. ช่วยให้อ่านนำเอาวิธีการและผลจากการอ่านมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตหรือใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้

การอ่านเชิงวิเคราะห์ในชั้นต่างๆ

1. การอ่านวิเคราะห์คำ การอ่านวิเคราะห์คำ เป็นการอ่านเพื่อให้ผู้อ่านแยกแยะถ้อยคำในวลี ประโยค หรือข้อความต่างๆ โดยสามารถบอกได้ว่า คำใดใช้อย่างไร ใช้อย่างไร ใช้เพื่อความหมาย ผิดหน้าที่ไม่เหมาะสม ไม่ชัดเจนอย่างไรควรจะต้องหาทางแก้ไข ปรับปรุงอย่างไร

2. การอ่านวิเคราะห์ประโยค การอ่านวิเคราะห์ประโยค เป็นการอ่านเพื่อแยกแยะประโยคต่างๆ ว่าเป็นประโยคที่ถูกต้องชัดเจนหรือไม่ ใช้ประโยคผิดไปจากแบบแผนของภาษาอย่างไร เป็นประโยคที่ต้องสมบูรณ์เพียงใดหรือไม่ มีหน่วยความคิดในประโยคขาดเกินหรือไม่ เรียงลำดับความใน ประโยคที่ใช้ได้ถูกต้องชัดเจนหรือไม่ ใช้พุ่มเพื่อยโดยไม่จำเป็นหรือใช้รูปประโยคที่สื่อความหมายไม่ชัดเจนหรือไม่ เมื่อพบข้อบกพร่องต่างๆแล้วก็สามารถแก้ไขให้ถูกต้องได้

3. การอ่านวิเคราะห์ทัศนคติของผู้แต่ง ผู้อ่านต้องพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบว่าผู้เขียนเสนอทัศนคตินี้มีน้ำหนักเหตุผลประกอบข้อเท็จจริงน่าเชื่อถือเพียงใด เป็นคนมองโลกในแง่ใด เป็นต้น

4. การอ่านวิเคราะห์รส การอ่านวิเคราะห์รส หมายถึง การอ่านอย่างพิจารณาถึงความซาบซึ้งประทับใจที่ได้จากการอ่าน วิธีการที่จะทำให้เข้าถึงรสอย่างลึกซึ้ง คือการวิเคราะห์รสของเสียงและรสของภาพ

4.1 ด้านรสของเสียง ผู้อ่านจะรู้สึกได้ชัดจากการอ่านออกเสียงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการอ่านอย่างปกติหรือการอ่านทำนองเสนาะ จึงจะช่วยให้รู้สึกถึงความไพเราะของจังหวะ และความเคลื่อนไหวซึ่งแฝงอยู่ในเสียง ทำให้เกิดความรู้สึกไปตามท่วงทำนองของเสียงสูงต่ำจากเนื้อเรื่องที่อ่าน

4.2 ด้านรสของภาพ เมื่อผู้อ่านอ่านแล้วเกิดความเข้าใจเรื่อง ในขณะเดียวกันทำให้เห็นภาพด้วย เป็นการสร้างเสริมให้ผู้อ่านได้เข้าใจความหมาย การเขียนบรรยายความด้วยถ้อยคำไพเราะทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ก่อให้เกิดภาพขึ้นในใจผู้อ่าน ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและเข้าใจความหมายของเรื่องได้ดียิ่งขึ้น

5. การอ่านเพื่อวิเคราะห์ขอบเขตของปัญหาและการตีความเนื้อหาของข้อความ การอ่านเชิงวิเคราะห์ ยังมีสิ่งที่ต้องพิจารณา คือ การวิเคราะห์ขอบเขตของปัญหา และการตีความเนื้อหาของหนังสือ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1 การวิเคราะห์ขอบเขตของปัญหา มีหลักปฏิบัติดังนี้

5.1.1 จัดประเภทหนังสือตามชนิดและเนื้อหา หนังสือแต่ละประเภทมีวิธีอ่านต่างกัน ก่อนอ่านต้องวิเคราะห์รู้ว่า หนังสือเล่มนั้นอยู่ในประเภทใด การแบ่งประเภทจะดูแต่ชื่อเรื่องหรือลักษณะภายนอกเพียงอย่างเดียวไม่ได้ต้องสำรวจเนื้อหาด้วย อย่างไรก็ตาม ชื่อเรื่องเป็นสิ่งที่ใช้เป็นแนวทางได้ เพราะผู้เขียนย่อมต้องพยายามตั้งชื่อเรื่องให้ตรงแนวเขียนหรือจุดมุ่งหมายในการเขียนของตนให้มากที่สุด

5.1.2 สรุปให้สั้นที่สุดว่า หนังสือนั้นกล่าวถึงอะไร หนังสือที่ดีทุกเล่มต้องมีเอกภาพ มีการจัดองค์ประกอบของส่วนย่อยอย่างมีระเบียบ ผู้อ่านต้องพยายามสรุปภาพดังกล่าวออกมาเพียง 1-2 ประโยคว่า หนังสือเล่มนั้นมีอะไรเป็นจุดสำคัญหรือเป็นแก่นเรื่องแล้วจึงหาความสัมพันธ์กับส่วนสำคัญต่อไป

5.1.3 กำหนดโครงสร้างของหนังสือ เมื่ออ่านต้องตั้งประเด็นด้วยว่า จากเอกภาพของหนังสือเล่มนั้นมีส่วนประกอบสำคัญบ้าง ส่วนที่สำคัญๆสัมพันธ์กันโดยตลอดหรือไม่ และแต่ละส่วนก็มีหน้าที่ของตน สนับสนุนซึ่งกันและกันหรือไม่

5.1.4 กำหนดปัญหาที่ผู้เขียนต้องการแก้ ผู้อ่านควรพยายามอ่านและค้นพบว่าผู้เขียนเสนอปัญหา อะไร อย่างไร มีปัญหาย่อยอะไร และให้คำตอบไว้ตรงๆหรือไม่ การตั้งปัญหาเป็นวิธีการหนึ่ง ที่จะทำให้เข้าใจเรื่อง แจ่มแจ้ง ยิ่งตั้งปัญหาได้กว้างขวางลึกซึ้งเพียงใด ยิ่งเข้าใจได้เพิ่มขึ้นเท่านั้น

5.2 การตีความเนื้อหาของหนังสือ การตีความเป็นสิ่งที่ผู้อ่านทำความเข้าใจ ความคิดของผู้เขียน พิจารณาวัตถุประสงค์ของผู้เขียน ซึ่งบางครั้งผู้เขียนไม่ได้บอกความหมายหรือนัยของข้อความที่เขียนออกมาตรงๆ แต่ผู้อ่านต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจบริบทของเรื่องเป็นอย่างดี จึงจะตีความได้ถูกต้อง การทำความเข้าใจความคิดของผู้เขียนนั้น ไม่ว่าความคิดจะถูกต้องหรือไม่เราจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตามแต่การพยายามเข้าใจเช่นนั้นทำให้เราไม่วิจารณ์ผู้เขียนอย่างไม่ยุติธรรม แต่จะพิจารณาทั้งข้อดี ข้อบกพร่อง ของงานเขียนนั้นอย่างแจ่มแจ้ง การตีความเนื้อหาของหนังสือมีรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

5.2.1 ที่ความหมายของคำสำคัญ และค้นหาประโยคสำคัญที่สุด ผู้อ่านต้องพยายามเข้าใจคำสำคัญ และเข้าใจประเด็นที่สำคัญที่ผู้เขียนเสนอ เพื่อเข้าใจความคิดของผู้เขียน

5.2.2 สรุปความคิดสำคัญของผู้เขียน โดยพิจารณาว่าประโยคใดเป็นเหตุ ประโยคใดเป็นผล ประโยคใดเป็นข้อสรุป ซึ่งบางครั้งผู้เขียนไม่ได้สรุปความคิดออกมาให้เห็นชัดเจน แต่ผู้อ่านต้องพยายามสรุปออกมาให้ได้

5.2.3 ตัดสินใจอะไรคือการแก้ปัญหาของผู้เขียน เมื่อผู้อ่านตีความสำคัญให้ตรงกับผู้เขียน เข้าใจความคิดสำคัญของผู้เขียน และสรุปความคิดของผู้เขียนได้แล้ว ผู้อ่านก็จะวิเคราะห์หรือตัดสินได้ว่า จากเรื่องราวหรือเหตุผลต่างๆ ที่ผู้เขียนนำมาเสนอนั้นมีความสมเหตุสมผลหนักแน่น น่าเชื่อถือได้หรือไม่เพียงใด เพื่อนำไปสู่การวิจารณ์หนังสือเรื่องนั้นๆ ต่อไป

ความรัก

มีผู้ให้คำนิยามความรักไว้ว่าดังนี้

เอมพิโดเคลส (Empedocles) นักปรัชญาชาวกรีก กล่าวว่า ความรัก คือ พลังธรรมชาติที่ทำหน้าที่รวมธาตุทั้ง 4 เข้าด้วยกัน คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ให้ก่อกำเนิดเป็นโลกและสรรพสิ่ง

กิลเบิร์ต (Gilbert) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสกล่าวว่า ความรัก คือ สวนดอกไม้ที่ต้องรดด้วยน้ำตาแทนน้ำ

กาลิลิโย บรานกล่าวว่า ความรัก คือ ดอกไม้ที่เติบโตและเบ่งบานโดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือของฤดูกาล

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ความรัก คือ ความใจกว้างเห็นแก่ผู้อื่นจนไม่มีตัวตนเหลืออยู่

พระราชนิพนธ์เรื่อง มัทนะพาธา ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวถึงความรักว่า “ความรักเหมือนโรคา บันดาลให้ดามีคมล ไม่ยั้งและไม่ยล อุปะสัถยะใดๆ ความรักเหมือนโคธิก กำลังศึกผิขังไว้ ก็ไล่จากคอกไป บ่ยอมอยู่ ณ ที่ขัง ถึงหากจะผูกไว้ ก็ดึงไปด้วยกำลัง ยิ่งห้ามก็ยิ่งคลั่ง บ่หวนคิดถึงเจ็บกาย”

นักปราชญ์ที่พยายามทำความเข้าใจในเรื่องความรัก เราอาจถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่สอนเรื่องความรักไว้มากมายในพระไตรปิฎก เราสามารถเรียกพระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มปากว่า “ศาสนาแห่งความรัก” และสามารถขนานพระนามพระองค์ว่าเป็น “นักรักผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก” ได้เช่นเดียวกัน ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้ามิได้นิยามความรักด้วยคำบาลีคำใดคำหนึ่ง แต่

พระองค์กลับให้คำนิยามเกี่ยวกับความรักไว้มากมาย ที่ปรากฏและเราก็นับถ้อยคำนี้เมื่อแปลเป็นภาษาไทย ได้แก่

1. ความรักคือความกำหนดยินดี (ราคะ)
2. ความรักคือความทะยานอยาก (ตัณหา)
3. ความรักคือความรักใคร่เชื้อไข (สินะ คำไทยเรียกว่าเสน่หา)
4. ความรักคือความเพติดเพลิน (นันทิ)
5. ความรักคือความอยาก (อิฉา)
6. ความรักคือความผูกพัน (ปฏิพัทธา)
7. ความรักคือความปรารถนา (ปีตธนา)
8. ความรักคือความอยากได้ (โลภะ)
9. ความรักคือความรักปรารถนาให้คนอื่นสัตว์อื่นมีความสุข (เมตตา)
10. ความรักคือความสงสาร ต้องการให้พ้นจากความทุกข์ (กรุณา)
11. ความรักคือความใคร่ (กามะ)
12. ความรักคือความพอใจ (ฉันทะ)
13. ความรักคืออารมณ์ที่น่ายกนาคไร (เปมะ)

แง่มุมต่าง ๆ ของความรัก

ความรักเป็นความผูกพันทางอารมณ์ (Emotional Attachment) ที่แสดงใน 3 ด้าน คือ ด้านความรู้สึก ความคิด และการกระทำ

ด้านที่ 1 ความรู้สึก ในความรักคือ รู้สึกรัก ชอบ รู้สึกเป็นสุขที่ได้อยู่ใกล้ ทำให้ใจเต็ม มองเห็นโลกเป็นสีชมพู

ด้านที่ 2 ความคิด ในความรักคือ การมองผู้ที่ตนรักในแง่ดี มองเห็นคุณค่าและความหมายของเขา อยากทำสิ่งที่ดีให้และอยากให้เขาพบแต่ความสุข

ด้านที่ 3 การกระทำในความรักคือ การปฏิบัติต่อกันอย่างอ่อนโยน การดูแลเอาใจใส่ การสัมผัส กอดจูบ และมีเพศสัมพันธ์

องค์ประกอบของความรัก

มีผู้อธิบายองค์ประกอบของความรักไว้หลายอย่าง

โรเบิร์ต เจ สเติร์นเบิร์ก (Robert J. Sternberg, 1998) กล่าวว่า ความรักมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ความใกล้ชิดผูกพัน (Intimacy) การอุทิศตัวต่อกัน (Commitment) และอารมณ์รัก (Passion) องค์ประกอบของความรัก ที่สำคัญ มีดังนี้

1. การอุทิศตนต่อกัน
2. ความผูกพัน
3. ความสนิทสนมอย่างลึกซึ้ง
4. การมองเห็นคุณค่าและส่วนที่ดีของอีกฝ่ายหนึ่ง
5. ความอดทน
6. การให้อภัย
7. อารมณ์รัก

การอุทิศตนต่อกัน

องค์ประกอบที่สำคัญของความรักคือ การอุทิศตนต่อกัน (Commitment) ความรักจะคงที่และงอกงามไม่ได้หากปราศจากการอุทิศตนต่อกัน การอุทิศตนจะช่วยให้ความสัมพันธ์ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง แม้จะมีความทุกข์ ความขัดแย้ง หรือความผิดหวังเกิดขึ้น คู่รักที่อุทิศตนต่อกันจะยอมอดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นและช่วยกันแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้ดี การอุทิศตน ประกอบด้วยพฤติกรรมสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ความรับผิดชอบ (Responsibility) ชีวิตคู่เป็นความรับผิดชอบของคนสองคน ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง คู่รักจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลรักษาชีวิตคู่เอาไว้ นั่นหมายความว่าทั้งคู่ต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้ความสัมพันธ์ดำเนินไปด้วยดี และหากความสัมพันธ์มีปัญหาทั้งคู่ต้องช่วยกันแก้ไข ไม่ใช่โยนความผิดให้อีกคนหนึ่ง

2. การปกป้องความสัมพันธ์ให้ปลอดภัย (Protectiveness) ชีวิตคู่เป็นระบบย่อยที่อยู่ในระบบใหญ่แห่งครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนั้นจะมีระบบอื่น ๆ ที่มากระทบชีวิตคู่ได้เสมอ เช่น ระบบของลูก เภรื้อญาติ ที่ทำงาน ฯลฯ คู่สมรสหรือคู่รักต้องพยายามรักษาชีวิตคู่ให้ปลอดภัยและมั่นคง โดยการสร้างขอบเขต(Boundary) ที่เหมาะสม เพื่อไม่ให้ระบบอื่นเข้ามาแทรกแซงความสัมพันธ์ดังกล่าว การอุทิศตน เป็นภารกิจร่วมกันของทั้งสองฝ่าย และจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงต่อเมื่อต่างฝ่ายต่างรู้สึกว่าตนเองมีค่าและเป็นที่รักของอีกฝ่ายหนึ่ง แต่ละฝ่ายจะต้องเชื่อมั่นในการ

อุทิศตนและความซื่อสัตย์ของอีกฝ่าย ทั้งต้องมั่นคงในการอุทิศตนของตนเองด้วย ระดับของความอุทิศตนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตสมรส ทำให้ความสัมพันธ์ยืนยาว และทำให้การบำบัดคู่สมรสประสบความสำเร็จ (Beach และ Broderick 1983)

ความผูกพัน

ความผูกพัน (Attachment หรือ Affective Involvement) หมายถึงระดับความรู้สึกห่วงใยที่บุคคลมีต่อกัน รวมทั้งความสนใจและการเห็นคุณค่าของกันและกัน ความผูกพันที่ไม่เหมาะสมในคู่รักอาจเป็นแบบใดแบบหนึ่งดังนี้ (Epstein, Bishop และ Baldwin 1982)

1. ผูกพันจนเหมือนเป็นบุคคลเดียวกัน (Symbiotic Involvement) เป็นความผูกพันที่แน่นแฟ้นจนทั้งคู่เหมือนเป็นบุคคลเดียวกันและไม่มีขอบเขตส่วนตัวเลย
2. ผูกพันมากเกินไป (Over Involvement) ความผูกพันเป็นไปอย่างปกป้อง หรือจู้จี้จก้นมากเกินไป และอีกฝ่ายหนึ่งมีความเป็นส่วนตัวหรือเป็นตัวของตัวเองน้อยมาก
3. ผูกพันเพื่อตนเอง (Narcissistic Involvement) ความสนใจในอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้เป็นไปอย่างจริงใจ แต่เป็นไปเพื่อตนเอง (Egocentric) และเพื่อเสริมสร้างคุณค่าให้ตนเอง
4. ผูกพันโดยปราศจากความรู้สึก (Involvement Devoid of Feeling) คู่สมรสไม่มีความลึกซึ้งทางอารมณ์และความห่วงใยด้วยน้ำใสใจจริง ความสนใจที่มีต่ออีกฝ่ายหนึ่งเป็นไปเพราะความอยากรู้ อยากเห็น อยากควบคุมหรือเป็นไปตามหน้าที่ เช่น สามีที่มีภรรยาน้อย แต่ต้องมาแสดงความห่วงใยภรรยาหลวงยามเจ็บไข้ เป็นต้น
5. ปราศจากความผูกพัน (Lack of Involvement) คู่สมรสหรือคู่รักไม่มีความสนใจใยดีกันเลย เป็นแบบต่างคนต่างอยู่ ชีวิตคู่มีความหมายเพียงการมาอยู่ร่วมชายคาเดียวกันเท่านั้น ความผูกพันที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวนี้ ทำให้คู่สมรสขาดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน และความรู้สึกที่จะพึ่งพิงกันได้ ในยามจำเป็น นอกจากนี้ยังทำให้ไม่สามารถร่วมมือกันทำภารกิจที่สำคัญให้ลุล่วงไปได้ ตัวอย่างเช่น สามีภรรยาที่ไม่มีความผูกพันใกล้ชิดกันย่อมไม่สามารถปกครองลูกได้ เป็นต้น

ความผูกพันที่เหมาะสม คือ ความผูกพันอย่างมีความเข้าใจ (Empathic Involvement) นั่นคือ มีความสนใจและผูกพันต่ออีกฝ่ายหนึ่งอย่างแท้จริง โดยมีพื้นฐานอยู่บนความเข้าใจในความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง ความผูกพันแบบนี้ทำให้คู่สมรสตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ของอีกฝ่ายได้อย่างเหมาะสม

ความผูกพันจะต่างกันในวงจรชีวิตแต่ละระยะ โดยจะสูงสุดในระยะที่เพิ่งรักกันใหม่ ๆ หรือแต่งงาน และลดลงในระยะที่ลูกเข้าวัยรุ่น หลังจากนั้นจะสูงขึ้นอีกเมื่อลูกโตและแยกจาก

ครอบครัวยุคใหม่ ความสมดุลระหว่างความผูกพันและความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเองเป็นสิ่งสำคัญ และจะแตกต่างกันไปในแต่ละคู่ สามีภรรยาอาจมีความต้องการแตกต่างกัน เช่น สามีต้องการความเป็นตัวของตัวเองมาก แต่ภรรยาต้องการความผูกพันมาก ดังนั้น คู่สมรสหรือคู่รักต้องตระหนักถึงความแตกต่างนี้และพยายามทำให้ความผูกพันที่มีต่อกันเป็นไปอย่างเหมาะสมกับความต้องการของแต่ละฝ่าย หากความผูกพันเป็นไปอย่างเหมาะสมก็จะทำให้เกิดปัญหาได้ เช่น ภรรยาเข้ามาผูกพันใกล้ชิดกับสามีมากเกินไป มาคอยดูแลเอาใจใส่มากเกินไปจนสามีรู้สึกอึดอัด สามีก็อาจต้องพยายามหาทางสร้างระยะห่างด้วยวิธีต่างๆ เช่น กลับบ้านค่ำ ทำงานพิเศษ หรือไปมีผู้หญิงคนใหม่ เป็นต้น ในชีวิตของบุคคลจะมีความผูกพันกับคนหลายคน นอกจากกับคู่ของตนแล้ว ยังมีความผูกพันกับลูก พ่อแม่ ญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงอีกด้วย แต่ต้องระวังไม่ให้ความผูกพันกับบุคคลอื่นในระบบภายนอกนั้นมากเกินไปจนความผูกพันที่มีต่อครอบครัวปัจจุบัน เพราะจะทำให้ครอบครัวปัจจุบันเกิดปัญหาได้ การที่บุคคลมีความผูกพันกับคู่ของตนเองมากเกินไปอาจทำให้เกิดปัญหา เช่น อาจเกิดการพึ่งพิงอีกฝ่ายหนึ่งมากเกินไป มีความคาดหวังว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องเข้าใจตน มีคำตอบให้ตนทุกอย่าง หรือแก้ไขปัญหามาให้ตนได้เสมอ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเป็นไปได้ไม่ได้ ความคาดหวังนี้จะทำให้เกิดความรู้สึกผิดหวัง และอีกฝ่ายหนึ่งจะเกิดความรู้สึกว่าตนปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ดีพอ การมีความผูกพันที่เหมาะสมโดยมีความเป็นตัวของตัวเองเพียงพอจะทำให้ทั้งคู่ไม่มีปฏิกิริยาต่อกันมากเกินไป ทั้งสองฝ่ายจะสื่อสารกัน เปิดเผยความรู้สึกนึกคิดต่อกันได้อย่างอิสระและจะสามารถประคับประคองต่อกันได้ดี

ความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้ง

Intimacy หมายถึง ความรู้สึก ใกล้ชิด เชื่อมโยงผูกพัน และห่วงใยในสวัสดิภาพของอีกฝ่ายหนึ่ง ต้องการให้อีกฝ่ายหนึ่งมีความสุข มีความเข้าใจกัน แบ่งปันซึ่งกันและกัน พูดยกย่องอย่างใกล้ชิด ให้การประคับประคองทางอารมณ์แก่กัน เห็นแก่คุณค่าของกันและไว้วางใจซึ่งกันและกัน Intimacy เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในชีวิตสมรส เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ทั้งคู่อดทนและฝ่าฟันอุปสรรคไปได้

Intimacy มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ความผูกพัน ห่วงใยเอาใจใส่อีกฝ่ายหนึ่งด้วย เอาใจใส่ในสวัสดิภาพ ความเป็นอยู่ และความรู้สึกซึ่งกันและกัน ดูแลต่อกันอย่างเสมอต้นเสมอปลาย เป็นที่พึ่งพิงของกันได้ในยามลำบาก
2. การใช้เวลาร่วมกัน

3. การเข้าใจในความรู้สึกนึกคิดของอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้ต่างยกโทษให้กันได้และร่วมมือกันแก้ปัญหา แทนที่จะโกรธหรือทะเลาะกัน ต้องอาศัยการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการเปิดเผยความรู้สึกนึกคิดต่อกันอย่างอิสระ

4. การร่วมรับรู้ในความสุข คู่รักต้องสามารถให้ความสุขกับอีกฝ่ายหนึ่งตามสมควร การมีความสุขสนุกสนานร่วมกัน แบ่งปันความสุขและความรู้สึกดี ๆ ให้กัน การร่วมรับรู้ในความทุกข์ ความรู้สึกเชิงลบหลายอย่าง เช่น ความโกรธ เศร้าเสียใจ ขมขื่น เจ็บปวด รู้สึกผิด ฯลฯ

การร่วมรับรู้ในความรู้สึกเชิงลบของอีกฝ่ายหนึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์ดำเนินไปด้วยดี มีความรักใคร่ผูกพันกัน และเข้าอกเข้าใจกันมากขึ้น Intimacy จะเป็นไปได้ดีด้วยปัจจัยต่อไปนี้

1. ความใกล้ชิดและความห่างที่เหมาะสม ความใกล้ชิดทางกายภาพ (Physical Closeness) จะเป็นสิ่งสำคัญในการสร้าง Intimacy ใกล้กันพอที่จะรู้สึกถึงความรักใคร่ผูกพัน และห่างกันพอที่จะมีความเป็นตัวของตัวเอง

2. ความสมดุลในอำนาจ อำนาจที่เท่าเทียมกันจะทำให้เกิด Intimacy อย่างแท้จริง ผู้ชายมักเคยชินกับสถานการณ์ที่มีอำนาจมากกว่าผู้หญิง ดังนั้นถ้ามีภรรยาที่ดูเกินไป ก็จะไม่สามารถมี Intimacy ที่แท้จริงกับภรรยาได้ อาจทำให้เกิดการคบชู้หรือมีภรรยาน้อยตามมา

3. การสื่อสารและการแก้ไขความขัดแย้ง จะทำให้ไม่มีกำแพงกั้นระหว่างคู่รัก

การมองเห็นคุณค่าและส่วนที่ดีของอีกฝ่ายหนึ่ง

คู่รักจะต้องมองเห็นคุณค่า ความหมายและสิ่งดีในกันและกัน ซึ่งการมองเห็นคุณค่าและส่วนดีของอีกฝ่ายหนึ่งอาจทำได้โดย แสดงความขอบคุณในสิ่งดีที่อีกฝ่ายหนึ่งทำให้ การแสดงออกซึ่งความรัก เช่นการสัมผัส การโอบกอด รวมทั้งคำพูดว่า "ผมรักคุณ" ความอดทน ความอดทนเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงวุฒิภาวะ (Maturity) ความรักที่เติบโตถึงวุฒิภาวะจะต้องมีความอดทนและความหนักแน่น ความอดทนจะทำให้คู่รักจัดการกับความขัดแย้ง ความผิดหวัง และความขมขื่นได้อย่างเหมาะสม ความอดทนจะทำให้คู่รักได้ตอบกันช้าลง ใช้เวลาใคร่ครวญก่อนว่าปฏิกิริยาที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร และหาวิธีแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความอดทนจะต้องประกอบด้วยความรักและการให้อภัย ไม่ใช่อดทนแบบเก็บกดความโกรธไว้ ความอดทนแบบแรกจะนำมาซึ่งความสงบใจ แต่แบบหลังจะนำมาซึ่งความรุ่มร้อนใจ ความโกรธและการพยายามแก้แค้น

การให้อภัย

ในความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันอาจมีความผิดพลาดเกิดขึ้นได้เสมอ ฝ่ายหนึ่งอาจทำให้อีกฝ่ายหนึ่งโกรธ เสียใจ และรู้สึกเจ็บปวดได้บ่อยๆ หากไม่มีการให้อภัยซึ่งกันและกัน ก็จะเกิดความขมขื่นที่ฝังลึกและกีดร่อนความสัมพันธ์ให้พังทลายลงได้ และฝ่ายที่เจ็บปวดต้องทำความเข้าใจเหตุผลและข้อจำกัดของฝ่ายแรก พร้อมทั้งให้อภัยและให้โอกาสฝ่ายแรกในการเริ่มต้นใหม่ การยกโทษและกคืนดีกัน เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ความสัมพันธ์ดีขึ้น

อารมณ์รัก

อารมณ์รัก (Passion) คือ ความปรารถนา ที่ดึงดูดหญิงชายเข้าหากัน อารมณ์รักแสดงออกมาในรูปของความรู้สึกโรแมนติก ความต้องการใกล้ชิดด้านกายภาพ กอด จูบ จับมือ รวมทั้งการมีเพศสัมพันธ์

ในระยะเริ่มต้น อารมณ์รักมักจะรุนแรงมาก และจะค่อยลดความรุนแรงลงเรื่อย ๆ สำหรับผู้ชายการแสดงออกซึ่งความรักจะเกี่ยวข้องกับความต้องการทางเพศเป็นอย่างมาก แต่ผู้หญิงมักถือว่า การแสดงออกซึ่งความรักและความห่วงใยนั้นมีความสำคัญกว่าการมีเพศสัมพันธ์

รูปแบบของความรัก

โรเบิร์ต เจ สเติร์นเบิร์ก (Robert J. Sternberg) นักจิตวิทยาชาวอเมริกันแห่งมหาวิทยาลัยทัฟส์ (Tufts University) เขาได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความรักไว้ในปี ค.ศ. 1986 ความรักมี 3 องค์ประกอบหลัก คือ

1. ความเสน่หา (Passion) หมายถึง ความหลงใหลในเสน่ห์ทางเพศ (sex appeal) มีความรู้สึกพึงพอใจในเรือนร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ทรวดทรงองค์เว และลักษณะทางเพศอื่นๆ รวมไปถึงจิตกริยามารยาท น้ำเสียง รู้สึกเย้ายวนรัญจวนใจ กระทั่งตกหลุมรักในที่สุด เกิดแรงขับที่จะทำ ความรู้จักและสร้างสัมพันธ์ภาพกันต่อไป เป็นแรงปรารถนาอันเกิดจากอิทธิพลของฮอร์โมนเพศ ทั้งหญิงและชาย เริ่มตั้งแต่ช่วงวัยรุ่นตอนปลายต่อเนื่องไปถึงช่วงอายุระหว่าง 20-35 ปี ความสัมพันธ์ที่มีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่องด้วยดีทำให้เกิดความสนิทสนมไว้วางใจกัน และกระตุ้นให้มีแรงปรารถนาทางเพศต่อกัน ซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสีย ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ และการยอมรับ ที่สำคัญคือ ความจริงใจต่อกัน

2. ความผูกพัน (Intimacy) หมายถึง ความผูกพันอันเกิดจากความใกล้ชิดสนิทสนมในฐานะคนรัก (แฟน) หรือคู่ครอง(ภรรยา-สามี) ทุกระยะหนึ่ง มีความอบอุ่นมั่นคงทางใจอันเกิดจากความเข้าใจและไว้วางใจกัน ทำให้ต้องการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันต่อไป

3. การตัดสินใจ (Decision) และการให้คำมั่นสัญญา (Commitment) เมื่อเราเริ่มรู้สึกรักใคร่สักคนมาถึงจุดหนึ่งเราต้องตัดสินใจว่า จะทำอย่างไรต่อไป Dr. Sternberg ได้แบ่งช่วงเวลาของการตัดสินใจออกเป็น 2 ช่วง คือ

3.1 ช่วงแรก ในขณะที่เรากำลังตกหลุมรักในระยะแรกๆ นั้น เราจะรู้สึกไม่มั่นคงเกรงว่าคนที่เรารักจะไปรักคนอื่น หรือมีใครมาแย่งคนรักไป จึงต้องรีบตัดสินใจ (Decision) ลงไปว่าจะเดินหน้าต่อไปหรือไม่ หากตัดสินใจเดินหน้าต่อจนเกิดการพัฒนาน่าพอใจก็จะเข้าสู่ช่วงที่ 2 ต่อไป

3.2 ช่วงที่ 2 เมื่อต่างฝ่ายต่างมีความต้องการตรงกัน โหยหาชีวิตคู่ร่วมกัน ก็จะมีการให้คำมั่นสัญญาต่อกัน (Commitment) และดำเนินการตามกฎหมายเกณฑ์ทางสังคมต่อไป คือ การแต่งงาน

ความรักแบ่งตามการกระทำหรือพฤติกรรม สามารถแบ่งได้ 6 รูปแบบ คือ

1. ความรักแบบเสน่หา (Eros) ความรักเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิต แม้จะไม่มากพอที่จะทำลายตนเอง หรือรู้สึกถูกใจอีกฝ่ายตั้งแต่แรกเห็น คล้ายรักแรกพบ ความดึงดูดใจซึ่งกันและกัน การแสดงออกมาทั้งคำพูดและการแสดงความรักใกล้ชิด อยากเจอกันทุกวัน ถ้าเป็นไปได้วาดฝันเกี่ยวกับอีกฝ่ายไว้งดงาม และไม่ได้คาดการณ์ถึงอุปสรรคใดๆ คู่รักประเภทนี้พยายามพัฒนาสัมพันธ์ภาพกับคู่ของตนอย่างรวดเร็ว โดยการเปิดเผย ซื่อสัตย์ และจริงจัง ใส่ใจคู่รักมากเป็นพิเศษ แต่ไม่แสดงความเป็นเจ้าข้าวเจ้าของหรือกลัวว่าจะมีคู่แข่ง

2. ความรักแบบไม่ผูกมัด (Ludus) ความรักเป็นเกมชนิดหนึ่ง เพื่อความบันเทิงของทั้งสองฝ่าย หลีกเลี่ยงการผูกมัด สามารถผลัดเปลี่ยนคู่ไปได้เรื่อยๆ พยายามที่จะไม่สร้างความผูกพันทางอารมณ์อย่างลึกซึ้งกับใคร เพื่อรักษาความเป็นอิสระของตน ถึงแม้จะไม่ต้องการทำให้อีกฝ่ายเจ็บปวดแต่การโกหกและความไม่จริงใจถือว่าเป็นการเล่นตามกติกาที่มี ความรักแบบนี้จะไม่หึงหวง หรือแสดงความเป็นเจ้าข้าวเจ้าของ และอาจเห็นชอบให้คู่ของตนมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ ทั้งนี้เพื่อสร้างความสมดุลในความสัมพันธ์ของตน

3. ความรักแบบมิตรภาพ (Storge)

ความรักพัฒนามาจากมิตรภาพ เป็นความรู้สึกรักใคร่อันเนื่องมาจากการคบหากันมาเป็นเวลานาน ไม่ได้มีความรู้สึกตื่นเต้น เร้าร้อน แต่เน้นการกระทำที่ทั้งสองฝ่ายมีความสนใจร่วมกันและมีกิจกรรมร่วมกัน ความรักเป็นสิ่งที่มั่นคง ที่ผนวกเข้ากับการดำรงชีวิตตามปกติ

4. ความรักแบบคลุ้มคลั่ง (Mania) ผู้ที่มีความรักแบบนี้จะเฝ้ารอคอยความรัก แต่เชื่อว่าความรักเป็นความเจ็บปวด ปรารถนาความใกล้ชิดและต้องการความเป็นเจ้าของ ต้องการให้คู่รักของตนแสดงความรักมากกว่าปกติ เมื่อใดที่คู่รักไม่ได้แสดงความรัก หรือไม่แสดงความรักตามที่ปรารถนา อาจจะทำร้ายตนเอง เพื่อเอาชนะความรัก คู่รักประเภทนี้เชื่อว่า เมื่อปราศจากความรักจากอีกฝ่าย ชีวิตก็ไม่มีคุณค่าอีกต่อไป

5. ความรักแบบมีเหตุผล (Pragma) เป็นความรักที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง ผู้ที่มีความรักแบบนี้จะแสวงหาผู้ที่เหมาะสมกับตนมากที่สุด เชื่อว่าความสัมพันธ์จะราบรื่นก็ต่อเมื่อคู่รักสามารถตอบสนองความต้องการ พื้นฐานของกันและกัน แสวงหาคนที่มีลักษณะคล้ายตนหรือต่างจากตน แต่ช่วยเติมเต็มส่วนที่ขาด การเลือกคู่จะมีลักษณะคล้ายรักเพื่อเลือก ทั้งนี้ก็เพราะคาดหวังสัมพันธภาพที่ยั่งยืน

6. ความรักแบบเสียสละ (Agape) เป็นความรักที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ต้องการเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ มีความห่วงใย และคำนึงถึงความสุขของคู่รักเป็นสำคัญ โดยไม่ใส่ใจกับความต้องการของตนเอง "การให้" เป็นปัจจัยสำคัญของความรักแบบนี้ นักจิตวิทยาได้ทำการศึกษาพบว่า ในชีวิตจริงคู่สมรสจะมีรูปแบบความรักที่คล้ายคลึงกัน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคู่ที่มีความสัมพันธ์ยาวนานกับคู่ที่เลิกราไป พบว่าประเภทแรกจะมีความรักแบบเสน่หาสูงกว่า และมีความรักแบบไม่ผูกมัดต่ำกว่าประเภทหลัง รูปแบบของความรักอาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและลักษณะของบุคคลที่เรามีความสัมพันธ์ด้วย

นอกจากรูปแบบความรักแบ่งตามการกระทำแล้ว Dr. Robert Sternberg ได้แบ่งความรักตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับสิ่งต่างๆ สามารถแบ่งได้ 4 รูปแบบดังนี้

1. ความรักต่อบุคคล แบ่งได้ดังนี้

- 1.1 ความรักต่อทายาท คือ ความรักที่พ่อแม่มีให้กับลูกผู้ซึ่งตนให้กำเนิด
- 1.2 ความรักต่อบุพการี คือ ความรักที่ลูกมีต่อพ่อแม่
- 1.3 ความรักต่อญาติพี่น้อง คือ ความรักที่มีระหว่างญาติพี่น้อง

1.4 ความรักต่อเพศตรงข้าม คือ ความรักที่อาจมีอารมณ์ หรือความรู้สึกทางเพศมาเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้

1.5 ความรักต่อเพื่อน คือ ความรักที่มีระหว่างผองเพื่อน

2. ความรักต่อสถาบัน คือ ความรักที่ผู้รักมีต่อสถาบันที่ตนมีส่วนผูกพัน เช่น รักชาติ บ้านเมือง รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ รักถิ่นฐานบ้านเกิด เป็นต้น

3. ความรักต่อสิ่งต่างๆ คือ ความรักที่ผู้รักมีต่อสิ่งซึ่งตนเป็นเจ้าของหรือมีส่วนผูกพัน เช่น รักรถยนต์ รักหนังสือ รักรถไฟ รักเพลงคลาสสิก รักฟุตบอล เป็นต้น

4. ความรักต่อตนเอง คือ ความรักที่ผู้รักมีต่อตนเอง

ประเภทของความรัก

นักปราชญ์กรีกโบราณ (www.thankgod7.blogspot.com) แยกแยะความรักออกมาได้

4 ประเภทด้วยกันแต่เมื่อพูดถึงความรัก ส่วนมากจะคิดว่ามีแบบเดียว รักก็คือรัก สามารถแบ่งได้ดังนี้

1. รักแบบอากาเป (Agape love) เป็นความรักที่มีแต่ให้เป็นความรักของพระเจ้า ที่ให้กับมนุษย์ให้น้ำให้อากาศทั้งคนดีคนชั่ว ให้เจริญเติบโตไปด้วยกัน แต่ขณะเดียวกันก็ให้ออกาสคนชั่วกลับใจได้โดยการสารภาพบาปและรับเอาความรอด) จากความบาปและไม่ตกนรก ในวันสุดท้ายของชีวิต ความรักแบบนี้ไม่หวังผลทางด้านเนื้อหนัง หรือเข้าครอบครองชีวิตแต่ให้อิสระภาพ และยกโทษให้เสมอเมื่อทำผิด พระเจ้าอยากให้นมนุษย์ รักซึ่งกันและกันแบบความรักของพระเจ้า

2. รักแบบเซอร์จีโอ (Sergeo love) เป็นความรัก ที่มีความรับผิดชอบดูแลซึ่งกันและกัน แบบครอบครัว มีพ่อ แม่ ลูก พ่อแม่มีหน้าที่ดูแลลูกให้การดูแลและการศึกษาเล่าเรียนกับบุตรธิดาของตนเอง เท่าที่สติปัญญาและความสามารถที่จะทำได้ ส่วนลูกก็ต้องเชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่

3. รักแบบฟีเลโอ (Phileo love) ความรักแบบเพื่อน แบบพี่แบบน้องเป็นความรัก ความห่วงใย แบบเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประคองกันเราถ้าไม่รังเกียจกันก็รักกันแบบเพื่อน ซึ่งสามารถหาเหตุผลมาได้ว่าทำไมถึงรักแต่ก็อาจเป็นความรักอันดับ 4 ก็ได้

4. รักแบบอีโรส (Eros love) ความรักระหว่างชายหญิง ความรักระดับนี้มีความใคร่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประคองเมื่อพูดถึงความรัก ส่วนมากจะเข้าใจว่าเป็นความรักแบบนี้ เป็นความรักหวังผลทางด้านเนื้อหนังของกันและกัน คือเป็นแฟนกัน เป็นคู่รักกัน เมื่อไม่ได้อย่างที่หวังก็จะกลับเป็นความเจ็บปวดท้อใจ และสิ้นหวังมีคำนิยามมากมาย สำหรับความรักแบบนี้ เช่น ความรักทำให้คนตาบอด ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์ หมดรักหมดทุกข์

ระยะของความรัก

พบว่าส่วนใหญ่แบ่งความรักออกเป็นสามระยะ ในที่นี้จะอิงทฤษฎีตาม Lass well เป็นหลัก ระยะที่ 1 เรียกว่า Romantic love หรือ ระยะความรักแบบโรแมนติก หรือบางที่เรียกว่า ระยะ fall in love คือระยะช่วงต้นของการเริ่มจีบ จนถึงคบกันใหม่ ๆ ระยะนี้จะเป็นระยะที่มักมีแต่อารมณ์ ใช้แต่อารมณ์ คู่รักจะมองอีกฝ่ายอย่างอุดมคติ อะไรก็ดีไปหมด ชอบอะไรก็ชอบเหมือนกัน ไปหมด ไม่เห็นข้อบกพร่องใด ๆ รวมถึงต่างฝ่ายก็มักจะทำตัวดี เห็นแต่ด้านดี ๆ ให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นนิสัยเสีย เก็บไว้ก่อน ระยะนี้แล้วแต่คู่

ระยะที่ 2 เรียกว่า Logical – Sensible Love หรือ ความรักแบบมีเหตุผล หรือบางที่ก็เรียกว่า fall out of love คือระยะที่การใช้แต่อารมณ์เริ่มลดลง และเริ่มมีเหตุผลมากขึ้น จะเริ่มเห็นความจริงมากขึ้น เห็นข้อเสียของอีกฝ่ายมากขึ้น แต่ละฝ่ายเริ่มจะหันความเป็นตัวคนที่แท้จริงออกมา นิสัยไม่ดีต่าง ๆ ก็เริ่มเห็นชัดเจนขึ้น เหตุผลต่าง ๆ จะเริ่มมีมากขึ้น เช่น จากที่จนยังใจก็ไม่สน ตอนนี้อาจเริ่มคิด ระยะนี้ส่วนใหญ่จะประมาณ 1-2 ปีส่วนใหญ่ของคู่รักที่เข้ากันไม่ได้ ยอมรับในข้อบกพร่องของอีกฝ่ายไม่ได้ ปรับตัวไม่ได้ก็จะเลิกกันไป แต่หากยอมรับและปรับตัวกันได้ก็จะดำเนินไปต่อในระยะต่อไป

ระยะที่ 3 เรียกว่า Lifelong friendship คือความรักแบบฉันท์เพื่อน หรือบางที่ก็เรียกว่า ระยะ maintenance เป็นระยะที่ยอมรับกันได้ในความเป็นตัวเขาตัวเธอ รักกันแบบเหมือนเพื่อนที่รัก และสนิทกัน เป็นความผูกพันความรักที่ยาวนาน แม้จะไม่ได้ in love มาก ๆ หรืออารมณ์รักหวานหยดเหมือนระยะแรก แต่ความผูกพันก็ลึกซึ้งและดำเนินคงอยู่อย่างยาวนาน

ความรักในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้า (www.visalo.org) จำแนกเรื่องความรักไว้เป็นสองประเภท คือ

1. ความรักที่เกิดจาก กามฉันทะ คือ ความร่ำร้อน ความกระหาย ที่อยากจะได้ในสิ่งที่ตนพึงปรารถนา หากได้ตามใจปรารถนาแล้ว ผู้นั้นก็จะมีความชื่นชมยินดี มีความสุขทั้งกายและใจ ถ้าต้องประสบกับความผิดหวัง จิตของผู้นั้นจะมีแต่ความโทมนัส เศร้าโศกเสียใจ บังเกิดเป็นความทุกข์กายติดตามมา กินไม่ได้ นอนไม่หลับ ร่างกายซูบซีดเศร้าหมอง เบื่อโลก เบื่อชีวิต เบื่องานเบื่อการ มีอารมณ์หงุดหงิด อนุเฉียวง่าย ขาดสติสัมปชัญญะ หาทางเบียดเบียนคู่ต่อสู้ด้วยวิธีการและรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการผิดศีล หากยังไม่สมปรารถนาอีก บางคนก็อาจจะคิดสั้นก่ออกุศลกรรม

สร้างทุกข์โทษให้แก่ตัวเอง คือ การอวดวินิบาตกรรม แก่ผู้อื่นด้วยวิธีการอื่นๆ เท่าที่กุศลเจตนาจะพาไป

2. ความรักที่เกิดจาก เมตตา ซึ่งมีอยู่ในจิตวิญญาณของมนุษย์โดยทั่วถ้วนหน้า โดยไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา ชนชั้น วัย เวลา สถานที่ และสามารถแผ่กระจายไปได้ทุกหนทุกแห่งอย่างไม่มีขอบเขต เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับจิตวิญญาณของมนุษย์ตั้งแต่ต้น ยกเว้นผู้ที่มีความพิการทางสมอง ซึ่งไม่สามารถกระตุ้นจิตวิญญาณให้เกิดอารมณ์ในลักษณะ นี้ขึ้นได้ นิยามของความรัก ที่เทียบธรรมในทางพุทธที่ใกล้เคียงที่สุดคือ พรหมวิหาร 4 คือ ทิพิง วิหาร คือ เครื่องอยู่ (ธรรมของความเป็นที่พึ่งพาได้คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข แผ่ไมตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า

กรุณา คือ ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความห่วงใย เมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์ คิดหาทางช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ของเขา

มุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี เห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็แช่มชื่นเบิกบานใจด้วยเห็นเขาประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจ พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุน ไม่กีดกันริษยา

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง ความวางใจเฉยได้ ไม่ยินดียินร้าย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น

เมื่อนิยามความรักแล้ว คำบรรยายความรักในทางโลกสำหรับผู้ยังมีกิเลส (กิเลส สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์) ยังไม่ใช่ความรักที่บริสุทธิ์ตามพรหมวิหารธรรมล้วน ๆ ยังเจือปนไปด้วยอุปกิเลส (คือโทษเครื่องเศร้าหมอง สิ่งที่ทำให้จิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัว รับคุณธรรมได้ยาก

ความสุขจากการกระทำกรรมดีร่วมกันมาจะส่งผลก่อน ดึงคนสองคนเข้ามาหากัน และหลังจากนั้นกรรมไม่ดีจะเริ่มแสดงตัวที่ทำให้เกิดความทุกข์ระหว่างกัน ทะเลาะกัน ความรักทุกชนิดของปุถุชน จะเจือปนด้วยกิเลสได้เสมอแม้แต่การรักลูก トラบที่ยังมีลูกของเรา (ต้องดี ต้องเก่ง ต้องเยี่ยม ต้องสวย ต้องหล่อกว่าคนอื่น) จนความรักกลายเป็นการผลักดันลูกให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ โดยอ้างความรัก ความรักของปุถุชนหนุ่มสาวที่ยังมีกิเลส มีกามราคะ (ความพึงใจในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) เริ่มจากตาเห็นรูป แล้วจิตที่ยังมีอวิชชา มีความหลงครอบงำ เริ่มปรุงแต่งว่า เมื่อรูปข้าง

นอกสวย จิตใจข้างในต้องดีด้วยเป็นแน่ (คิดเอา คาคเอาเอง) จึงพยายามสร้างปัจจัยทุกทางเพื่อให้ได้ครอบครองเพื่อเสพลิงที่ตนว่าดีนั้น เริ่มจากการเสพรูป (ผ่านทางตา) เสพรส (ผ่านทางปากหรือลิ้น) เสพกลิ่น (ผ่านทางจมูกโดยการดมกลิ่น) เสพเสียง (ผ่านทางหู) สัมผัส (ผ่านทางกายโดยการจับมือถือแขน ลูบไล้ กอดรัด รวมถึงการร่วมประเวณี) นี่เป็นการบรรยายในมุมของการเสพ ก็มองจากภายนอก ถ้าจะบรรยายจากมุมมองของสติและสัมปชัญญะ ที่เห็นภาพรวมจากภายในจิตออกไปภายนอกนั้น ต้องเริ่มจาก จิตที่มีอวิชชา ความไม่รู้บังไม่ให้เห็นว่าจิตกำลังหลง เริ่มจากมีสิ่งกระทบ (ผัสสะ) มากระทบกับอายตนะ (เครื่องดึงดูดให้จิตส่งออกนอก มีตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ไม่ว่าจะเป็นรูป กระทบตา เสียงกระทบหู กลิ่นน้ำหอมหรือกลิ่นกายกระทบจมูก ได้ชิมรสต่าง ๆ (ในกรณีของอาหาร) ทางลิ้น ได้สัมผัสทางกาย (กายของเพศตรงข้าม หมอน เบาะหรือที่นอนนุ่ม ๆ ตลอดจนการปรุงแต่งของสังขารชั้นหยาบหรือใจ ที่ทำการ amplify จนความยึดมั่นในคนหรือวัตถุที่จิตไปเกาะยึดอยู่รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ) ส่งให้จิตปรุงแต่งหาวิธีครอบครองคนหรือจิตหรือวัตถุนั้น ๆ จนเกิดเป็นมโนกรรม วชิกรรม ตลอดจนกายกรรมต่อไป และถ้าบุคคลไม่มีศีลแล้ว ก็สามารถกระทำการที่ละเมิดบุคคลอื่นจนเกิดเป็นกรรมไม่ดีขึ้นมาได้ต่อไป ความรักจะเป็นพิษ เมื่อบุคคลยึดกับวัตถุสิ่งของหรือบุคคลอื่นมากจนขาดสติและสัมปชัญญะ ไม่ได้สำรวจตรวจสอบตนเองจนไปละเมิดบุคคลอื่น เริ่มจากปามาติบาท (การตัดชีวิตสัตว์อื่นให้สิ้นไป) อทินนาทาน (ถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้มอบให้มาเป็นของตน) กาเมสุมิจจาจาร (ความประพฤติดีกในกามทั้งหลาย ผิดประเวณี คือไปแย่งของรัก ละเมิดคู่รักผู้อื่น) มุสาวาทา (พูดไม่จริงที่ทำให้เกิดความเคียดชังกับการผิดศีล ทำให้ลดความรู้สึกละเมตตาผิดศีลลงไปเรื่อย ๆ) หรือสุราเมรัย (ดื่มสุราเกินพอดีจนทำให้ขาดสติ)

ความสำคัญของความรัก

ต้นไม้น้ำขาดน้ำแล้วเหี่ยวเฉาฉันใด มนุษย์ขาดความรักก็แห้งเหี่ยวในจิตใจฉันนั้น มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องมีความรักเพื่อช่วยเหลือเลี้ยงจิตใจ สร้างความชุ่มฉ่ำในหัวใจมันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนที่จะต้องรู้จักความรัก ความสำคัญของความรัก มีดังนี้

1. ความรักทำให้เราเจริญเติบโต มีการสังเกตว่าทารกที่ได้รับความรักกับทารกที่ไม่ได้รับนั้น มีการเจริญเติบโตทางร่างกายที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน เป็นที่รู้กันอยู่ว่าทารกที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ให้รักลงไปในวันทุกวันจะเจริญเติบโตเร็วกว่าทารกที่ขาดความรัก ความรักมีผลต่อร่างกายโดยตรง

2. ความรักทำให้จิตใจของเราเบิกบาน คนที่มีความรักจิตใจจะมีความร่าเริงเบิกบานมากกว่าคนที่ขาดหรือไม่มีรัก หลายท่านคงทราบดีเพราะมีประสบการณ์แห่งรัก มันมีความสุขในหัวใจกับการได้รักและให้ความรักออกไป หัวใจจะยิ้มแย้มและออกมาทางหน้าตา ยามความรักหายไปหน้าตาจะเหี่ยวเศร้าเพราะจิตใจขาดรัก

3. ความรักมีผลทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เวลาเรามีความรักคนสองคนจะช่วยกันคิดไม่ว่าจะทำอะไรก็เห็นพ้องต้องกันไปเสียหมด ความคิดสร้างสรรค์จึงบังเกิดทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ส่วนคนที่อยู่ตัวคนเดียวต้องคิดคนเดียวเหมือนทำงานก็ทำงานหนักเป็นสองเท่าออกกำลังมากกว่าคนที่มีความรัก เป็นความจริงที่ใครมีรักที่นั่นมีความคิดสร้างสรรค์ค่ะ

4. รักช่วยเยียวยาบาดแผล ไม่ว่าจะเป็นบาดแผลทางกายหรือจิตใจ ผู้ที่ได้รับความรักจะหายเป็นปกติได้ไวกว่า ยิ่งเป็นบาดแผลทางจิตใจด้วยแล้วหากเจ้าตัวได้รับรู้ถึงว่ายังมีใครรักเขาบ้างเร็วเท่าไร การเยียวยาจะเกิดขึ้นเร็วเท่านั้น แต่หากเขาไม่รับรู้ว่ามีใครรักเขาแล้วเขาแทบจะชอกช้ำในจิตใจถึงกับมีชีวิตอยู่ไม่ได้ ความรักช่วยเยียวยาเป็นอย่างดี

ตามทฤษฎีเกี่ยวกับความรักที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความรักคือ อารมณ์ ความรู้สึกอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่มีให้แก่สรรพสิ่งในโลก ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งไม่มีชีวิต ความรักเกิดจากความผูกพันใกล้ชิด การพบปะถูกตาต้องใจ ความสัมพันธ์ที่ต้องมีเหตุเกื้อกูลกัน ความรักสามารถแบ่งได้หลายรูปแบบทั้งที่เกิดจากการกระทำและความสัมพันธ์ของมนุษย์ เช่น ความรักต่อบุคคล แบ่งเป็น ความรักต่อบุตร ความรักต่อบุพการี ความรักต่อญาติพี่น้อง ความต่อเพศตรงข้าม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์วรรณกรรม ดังผลวิจัยต่อไปนี้

กาญจนา เรื่องทุ่งและธีรพร ขวัญคง (2549) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์สวรรณคดีไทยจากเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน อิเหนา และพระอภัยมณี จุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์สวรรณคดีของทั้ง 3 เรื่องว่าปรากฏรสใดมากที่สุดและรสใดที่ได้รับความนิยมมาเป็นบทร้องเพลงไทยเดิมมากที่สุด จากการศึกษาพบว่า เนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนปรากฏรสวรรณคดีสัลลาปิงคพิสัยมากที่สุด จำนวน 17 เพลง เนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากเรื่องอิเหนา ปรากฏรสวรรณคดีสัลลาปิงคพิสัยมากที่สุด จำนวน 27 เพลง เนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มา

จากเรื่องพระอภัยมณี ปรากฏสุวรรณคติในปริราโมทย์มากที่สุดจำนวน 3 เพลง โดยเนื้อหาของเพลงเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความโศกเศร้า มีการพรรณนาถึงการพลัดพรากจากสิ่งทีรัก ดังนั้นสุวรรณคติศัลลาปิงคพิสัยได้รับความนิยมาเป็นเนื้อร้องเพลงไทยเดิมมากที่สุด

กุลธีรัตน์ บุญธรรม (2556) ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์ศฤงคารรสในบทเพลงของปาน ธนพร แวกประยูร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ศฤงคารรสในบทเพลงของปาน ธนพร แวกประยูร จากการศึกษาพบว่า ศฤงคารรสที่ปรากฏในบทเพลงจากจำนวนทั้งหมด 103 บทเพลง เป็นบทเพลงที่แสดงถึงความรักที่สมหวังจำนวน 17 บทเพลง และเป็นเพลงที่แสดงถึงความรักที่ไม่สมหวังจำนวน 73 บทเพลง พฤติกรรมของมนุษย์นั้นยึดความรักเป็นเป้าหมายหลักในชีวิต จะแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาตามอารมณ์และความคาดหวังในความรักนั้นๆ

พระคำพล จันทรโทและพระลอย แดงอ้อม (2549) ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์สุวรรณคติที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องลิลาวดี ของธรรมโฆษ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์สุวรรณคติที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องลิลาวดี ของธรรมโฆษ จากผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องลิลาวดีของธรรมโฆษทั้ง 3 ภาคนั้น รสที่ประพันธ์เน้นที่สุดคือ ศฤงคารรส เนื่องจากผู้ประพันธ์ต้องการชี้ให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกพื้นฐาน ความต้องการทางธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งศฤงคารรสนั้นมีผลส่งต่อให้เกิดการแสดงพฤติกรรมของตัวละครออกมาในลักษณะท่าทางต่างๆ และก่อให้เกิดรสอื่นเสริมตามมา เช่น วีรรส กรุณารส

พระมหากัศกร ทองประดู่ (2548) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศฤงคารรสในบทละครสั้นสกฤตเรื่องปริยทรรพิกา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ศฤงคารรส ซึ่งเป็นรสเด่นที่สุดของบทละครเรื่องนี้ และเพื่อที่จะทราบถึงความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบประเภท อารมณ์พื้นฐาน รสที่เกิดคล้อยตามของศฤงคารรส ว่ามีอะไรบ้าง ผลการศึกษาพบว่า ศฤงคารรสในบทละครสั้นสกฤตเรื่องปริยทรรพิกานี้ ประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญคือ มีการกล่าวถึงกันและกัน ความห่วงหาอาทรซึ่งกันและกันของตัวละครที่เป็นตัวเอก มีองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ สัมโภคะ เป็นความซาบซึ้งในความรักของผู้ที่อยู่ด้วยกัน อย่างที่สองคือ วิประลัมภะ เป็นความซาบซึ้งความรักของผู้ที่อยู่ห่างกัน

ภัทร์ธีรา นลองเดช (2548) ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์สุวรรณคติที่ปรากฏในนิทานเวตาล ฉบับพระนิพนธ์กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ตามทฤษฎีสุวรรณคติสันสกฤต วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์รสและองค์ประกอบของวรรณคดีที่ปรากฏในนิทานเวตาล ฉบับพระนิพนธ์กรมหมื่นพิทยาลงกรณ โดยใช้ทฤษฎีสุวรรณคติสันสกฤต ซึ่งมี 9 รส รวมทั้งวิเคราะห์องค์ประกอบด้านวิภาวะ ด้านอนุภาวะ และด้านสัตตวิกิภาวะร่วมในแต่ละรสด้วย และเสนอผลการวิเคราะห์โดย

วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิเคราะห์ปรากฏว่า รสวรรณคดีที่ปรากฏอยู่มากที่สุด คือ ศตการรสรองลงมาคือ รุทธรส กรณารส อัทธูตรส วีรรส ภูยานกรส หาสยรส พิภัสสรส และसानตรส ตามลำดับ เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบด้านวิภาวะด้านอนุภาวะ และด้านสาดตวิภาวะ ในแต่ละรสพบว่า ในรสทั้ง 9 รสนี้ ได้แสดงวิภาวะอนุภาวะ รวมประกอบของภาวะทั้ง 2 ไว้ครบทุกรส ส่วนองค์ประกอบด้านสาดตวิภาวะจะปรากฏอยู่ในบางเหตุการณ์ของรสเพียง 7 รส โดยไม่ปรากฏเลยในหาสยรสและसानตรส

ภคพร พิลาบ (2553) วิจัยเรื่อง คุณค่าเชิงวรรณศิลป์ในเรื่องสั้นชุด ฟ้ายกกัน ของลาว คำหอม ผลการวิจัยพบว่า เรื่องสั้นชุดนี้มีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ที่โดดเด่น กล่าวคือ ด้านแนวคิดมีความดีเด่น ที่ผู้แต่งมุ่งเสนอปัญหาของปัจเจกชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ด้านกลวิธีการสร้างโครงเรื่อง ผู้แต่งใช้กลวิธีการเปิดเรื่องโดยเร้าความสนใจเผยให้เห็นปมอย่างแยบยล สอดคล้องกับการดำเนินเรื่องที่มีความตึงต้านชวนติดตาม และการปิดเรื่องที่แสดงข้อคิดในแง่มุมต่างๆ การสร้างตัวละครมีความสมจริง สามารถโน้มน้าวให้ผู้อ่านซึมซาบถึงสามรัก ความหวังการรอคอยและการต่อสู้ยากในเรื่องมีความโดดเด่นสอดคล้อง สมจริง

ศศิธร แสงเจริญ (2536) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์ศตการรสรในพระนลคำหลวง สาวิตรี ศกุนตลา และมัทนะพาธา ผลจากการศึกษาพบว่า พระนลคำหลวงและสาวิตรี สามารถเร้าศตการรสได้ดีกว่า ศกุนตลาและมัทนะพาธา ส่วนสาวิตรีเป็นเรื่องขนาดเล็กมีประเด็นที่เน้นเพียงจุดเดียว ประกอบกับตัวละครมีคุณสมบัติน่าประทับใจจึงเร้าศตการรสได้เด่น ความดีเด่นของพระนลคำหลวงอยู่ที่บทประพันธ์สามารถแสดงรติภาวะหลายอย่าง ส่วนมัทนะพาธาในบทผำรักก็มีศตการรสเด่นมากพอจะสรุปได้ว่างานประพันธ์เหล่านี้มีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์

อังคณา ศิริวัฒน์ (2555) วิจัยเรื่อง สุนทรียภาพในบทโขนเรื่องรามเกียรติ์ จุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์สุนทรียภาพในบทโขนเรื่องรามเกียรติ์และเปรียบเทียบกับวรรณศิลป์แบบโบราณกับปัจจุบัน โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์บทโขนจำนวน 45 ตอน ผลการวิเคราะห์พบว่า สุนทรียภาพในคาของบทโขนเกิดจากการสัมผัสพยางค์ซึ่งมีทั้ง 7 แบบและ สัมผัสสระมีทั้ง 6 แบบ การสัมผัสที่พบมากที่สุด ได้แก่ การสัมผัสพยางค์แบบคู่ และสัมผัสสระแบบเคียง สุนทรียภาพในการรองลงมา ได้แก่ การสัมผัสพยางค์แบบ เทียบคู่ การสรรคำที่พบมากที่สุด ได้แก่ การใช้คำหลากหลายและการเล่นคำที่พบมากที่สุด ได้แก่ การซ้ำคำ ส่วนสุนทรียภาพในความ ที่เกิดจากการใช้ภาพพจน์ที่พบมากที่สุด ได้แก่ อุปมา รองลงมาได้แก่ นามนัย โวหารที่พบมากที่สุด ได้แก่ บรรยายโวหาร รองลงมา ได้แก่ พรรณนาโวหาร ส่วนรสวรรณคดีทางสันสกฤตมีครบทั้ง 9 รส รสวรรณคดีที่พบมากที่สุด ได้แก่ รุทธรส รองลงมา

ได้แก่ อภฏตรส ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณศิลป์ระหว่างบทโขนแบบโบราณกับแบบปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 ด้าน พบว่า ด้านเนื้อเรื่อง บทโขนโบราณดำเนินเรื่องตาม คัมภีร์รามายณะ ของพระวาลมิกิพรหมฤๅณีย์ ฉบับภาษาอังกฤษ ส่วนบทโขนปัจจุบันดำเนินเรื่องตามบทพระราชนิพนธ์ เรื่องรามเกียรติ์ ในรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 6 ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์มาจาก รามายณะ ฉบับสันสกฤต จึงมีความแตกต่างกันในชื่อของตัวละคร บทบาทและเนื้อเรื่องบางช่วงบางตอน บทโขนปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนด้อยค่า สำนวน ลักษณะคำประพันธ์ ย่อเนื้อเรื่องให้กระชับขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่ม บทตลกและสอดแทรกความรู้ ส่วนด้านสุนทรียภาพ บทโขนโบราณมีการใช้สัมผัสพยัญชนะ 6 แบบ สัมผัสสระ 5 แบบ มีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ การสรสคำด้วยการใช้คำหลาก เล่นคำด้วยการใช้คำซ้ำ การซ้ำคำ การใช้คำ สลับที่ คำพ้อง โวหารภาพพจน์มี 4 แบบ และรสรวรรณคดีมี 7 รส ส่วนบทโขนปัจจุบันมีการใช้สัมผัสพยัญชนะ 7 แบบ สัมผัสสระ 5 แบบ มีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ การสรสคำด้วยการใช้คำหลาก การเล่นคำด้วยการใช้คำซ้ำ การซ้ำคำ การใช้คำสลับที่ คำพ้อง โวหารภาพพจน์ มี 6 แบบ รสรวรรณคดีมี 7 รส นอกจากนี้แล้วบทโขนปัจจุบันได้มีการใช้วาทีศิลป์ ที่เหมาะกับยุคสมัย และสถานการณ์ ดังนั้นจึงทำให้บทโขนมีสุนทรียภาพทางภาษาที่มีคุณค่ายิ่ง

จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ศตยการรสนในวรรณคดี การวิเคราะห์รสรวรรณคดีไทย เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์ศตยการรสนในวรรณคดีไทย ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจและเห็นลักษณะตลอดจนแนวความรักในแบบต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลและนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ศตยการรสนในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ดังแผนภูมิต่อไปนี้

